

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Dva přístupy ke vztahu vědy, umění a lidské přirozenosti

Aristoteles a Jean-Jacques Rousseau

Two Approaches to the Relation Between Science, Art and Human
Nature.

Aristotle and Jean-Jacques Rousseau

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Autor:

PhDr. Miloslava Blažková CSc.

Bc. Ivana Krutská Dis.

Praha 2022

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní PhDr. Miloslavě Blažkové CSc. za podnětné rady, trpělivost a shovívavost, bez níž by nemohla má diplomová práce vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací Dva přístupy ke vztahu vědy a umění, Aristoteles a Jean-Jacques Rousseau, vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 4. 5. 2022

Ivana Krutská

Anotace

Následující diplomová práce předkládá dva různé pohledy na vědu, umění a lidskou přirozenost. Je v ní vysvětleno, proč podle Aristotela věda a umění vycházejí z lidské přirozenosti, kdežto podle Jeana-Jacques Rousseauea věda a umění lidskou přirozenost naopak kazí.

Klíčová slova

Aristoteles, Jean-Jacques Rousseau, věda, umění, lidská přirozenost.

Annotation

Following diploma thesis presents two different views on science, art and human nature. It explains why according to Aristotle, science and art are part of human nature. But according to Jean-Jacques Rousseau, science and art make human nature worse.

Key words

Aristotle, Jean-Jacques Rousseau, science, art, human nature.

Obsah

Obsah.....	5
Seznam zkratek.....	7
Úvod.....	8
1. Aristotelův život.....	9
2. Látka a forma (ύλη, μορφή).....	12
3. Přirozenost (φύσις).....	15
4. Mysl (νοῦς).....	20
5. Člověk, bůh a svět.....	22
6. Filosofie (φιλοσοφία) a věda (έπιστήμη).....	26
7. Mravní moudrost (φρόνησις) a nazíravý život (βίος θεωρητικός).....	28
8. Umění (τέχνη) a přirozenost (φύσις).....	31
9. Jean-Jacques Rousseau.....	34
10. Lidská přirozenost.....	39
11. Vědy a umění.....	47
12. Studium a výchova.....	51
13. Přirozené náboženství.....	60

14. Divadlo.....	62
Závěr.....	65
Seznam použité literatury.....	71
Abstrakt.....	75

Seznam zkratek

Str. – strana

Srov. – srovnej

Např. – například

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá otázkou, zda věda a umění vycházejí z lidské přirozenosti či nikoliv. Není v možnostech této práce předložit přehled všech filosofů, kteří se touto problematikou kdy zabývali a tak se soustředí pouze na dva, jejichž odpovědi jsou velmi rozdílné.

Prvním z nich je Aristoteles, podle něhož nejlepší způsob, jak život prožít, je věnovat se rozjímání. Lidé totiž mají dle jeho názoru přirozenou touhu po poznání. Jedním ze způsobů, kterým se člověk už od malička učí, je nápodoba a právě na principu nápodoby je založeno i umění. Věda i umění tedy podle Aristotela souvisí s procesem poznání a proto jsou součástí lidské přirozenosti.

Druhým filosofem je Jean-Jacques Rousseau, který svým odmítáním vědy a umění proslul. Dle jeho názoru totiž civilizace, jejíž součástí jsou i vědy a umění, člověka kazí, protože jeho pravá přirozenost se právě vlivem života ve společnosti vytratila.

Úkolem této práce není rozhodnout, který z filosofů měl pravdu, ale nestranně poukázat na odlišnosti v jejich vnímání této otázky.

1. Aristotelův život

Aristoteles se narodil roku 384 př. n. l. ve Stageiře v lékařské rodině.¹ Vzhledem k tomu, že se toto povolání dědilo, je velmi pravděpodobné, že i on byl pro ně vychován. K filosofii se dostal po svém příchodu do Athén, kde nastoupil do Platónovy Akademie.² Posléze tam sám vyučoval rétoriku³ a zároveň pro Akademii pracoval jako vědec a to na poli astronomie a lékařství.⁴ Celých dvacet let svého života byl Platónovým žákem⁵ a v tomto období souhlasil s filosofickými postoji svého učitele. Po Platónově smrti se však filosoficky osamostatnil a dokonce platonismus kritizoval⁶ – např. nauku o idejích.⁷

Po smrti svého učitele Aristoteles z Athén odešel a pobýval v Malé Asii na dvoře tamějšího vládce Hermii, kterého znal z Platónovy Akademie. Oženil se i s jeho adoptivní dcerou Pythiadou.⁸ Po její smrti se oženil podruhé s Herpyllidou a měl s ní syna Nikomacha.⁹

Hermio ovlivnil i Aristotelovy politické názory, protože oba dva věřili, že jediná možnost, jak si Řekové mohou udržet samostatnost, je spojit se s Makedonií. Dále díky Hermiovi se Aristoteles stal vychovatelem syna Filipa Makedonského, Alexandra, který

¹ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 18.

² Srov. GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókrates a sokratikové, Platón a Aristoteles*. Praha, OIKOYMENH, 2000, str. 270; srov. *Aristoteles, život a učení. Učební text ke Kursu srovnávací filosofie Východu a Západu*. Nová Akropolis, 1996, str. 3.

³ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 13.

⁴ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 8-10.

⁵ Srov. BLECHA, Ivan. *Filosofická čítanka*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 2000. Str. 56; srov. RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. Přeložil David Mik. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 2002, str. 85.

⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 9.

⁷ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 31; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 71.

⁸ Srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 129.

⁹ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 20; srov. *Aristoteles, život a učení. Učební text ke Kursu srovnávací filosofie Východu a Západu*. Nová Akropolis, 1996, str. 3-4.

byl později nazýván Alexandr Veliký.¹⁰ V Malé Asii Aristoteles vedl filosofickou školu, která spadala pod Athénskou Akademii.¹¹ Svou vlastní školu zvanou Lykeion si založil, až když Alexandr Veliký nastoupil na trůn a Aristoteles se vrátil zpět do Athén.¹² Jeho škole se přezdívalo peripatetická, protože Aristoteles měl v oblibě se s žáky během vyučování procházet po chodníku (peripateia) kolem školy.¹³ Aristotelovi žáci si na základě tohoto procházení získali přízvisko peripatetikové.¹⁴

Aristoteles byl velkým sběratelem vědeckého materiálu, který systematicky třídil.¹⁵ Díky přátelství s Alexandrem nashromáždil obrovskou sbírku rostlin i živočichů. Během druhého pobytu v Athénách také napsal většinu svých děl. Zabýval se v nich logikou, přírodovědou, filosofií i společenskými vědami. Svě postavení odvozoval od styků s Makedonci, ale to bylo trnem v oku Athéňanů, pro něž byli Makedonci nepřátelé. Za nepřítel proto považovali i Aristotela, přestože Aristoteles s dobytvačnou politikou Alexandra Velikého nesouhlasil.¹⁶ Antipatie Athéňanů se projevily záhy po Alexandrově smrti roku 323 př. n. l., kdy obvinili Aristotela z bezbožnosti,¹⁷ stejně jako kdysi Sókrata. Aristoteles však uprchl,¹⁸ „aby, jak řekl, neposkytl Athéňanům podruhé příležitost prohřešit se proti filosofii.“¹⁹ Útočištěm se mu stalo město Chalkidiky na ostrově

¹⁰ Srov. GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókrates a sokratikové, Platón a Aristoteles*. Praha, OIKOYMENH, 2000, str. 270; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 80.

¹¹ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 19. Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 13-15.

¹² Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 10.; srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 129.

¹³ Srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 24.

¹⁴ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 31

¹⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 192.

¹⁶ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 18-19.

¹⁷ HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 63; srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 25.

¹⁸ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 40.

¹⁹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 129.

Euboia,²⁰ které si vybral, protože stejně jako on sympatizovalo s Makedonií.²¹ Brzy na to, roku 322 př. n. l., však zemřel.²²

V této práci se budeme zabývat Aristotelovými názory na vědu, umění a lidskou přirozenost. Budeme se snažit zodpovědět vytyčené otázky z jeho perspektivy a následně je srovnáme s pohledem Jeana-Jacquesa Rousseaua.

²⁰ Srov. RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. Přeložil David Mik. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 2002, str. 85.

²¹ Srov. *Aristoteles, život a učení. Učební text ke Kursu srovnávací filosofie Východu a Západu*. Nová Akropolis, 1996, str. 4.

²² Srov. GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókrates a sokratikové, Platón a Aristoteles*. Praha, OIKOYMENH, 2000, str. 270.

2. Látka a forma (ύλη, μορφή)

Jeden ze způsobů, jakým Aristoteles zkoumal jsoouco, je skrze pojmy možnost (δύναμις) a skutečnost (ενέργεια).²³ Všechna jsoouca jsou totiž podle Aristotela utvořena z látky (ύλη), která sama je neurčitá, dokud nepřijme tvar/formu (μορφή), díky níž se stane určitou.²⁴ Látka je tedy pouhou možností a po přijetí tvaru se stane skutečností.²⁵ Každé jsoouco je naplněním skutečnosti a každá bytost projevuje svoje možnosti až při činnosti:

„Člověk se uskutečňuje prostřednictvím člověka, hudebník prostřednictvím hudebníka. Není možné být architektem a nic nepostavit, stejně jako nelze být hráčem na citeru, aniž bychom na ni kdy hráli.“²⁶

Látka a forma jsou na sobě vzájemně závislé. Aby byla látka tou látkou, kterou je, musí se uskutečnit v určité formě a stejně tak forma se nemůže uskutečnit v každé látce ale jen v té, která k ní náleží.²⁷ Vznik všeho je tedy vkládáním formy do látky.²⁸ Tělo je podle Aristotela látkou a duše jeho podstatou.²⁹ Každý živý tvor tím, jak se vyvíjí a roste, uskutečňuje svou formu, která je jeho přirozeností. Uskutečnění formy je pak cílem každého organismu.³⁰

Když člověk poznává svět, přijímá do své duše formy věcí. V tomto procesu se duše přizpůsobuje předmětu svého zkoumání, což podle Aristotela znamená, že se stává

²³ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Aristotelova Metafyzika IX,1-3: o bytí a skutečnosti síly: přednáškový cyklus z letního semestru 1931 na universitě ve Freiburgu*. Praha: OIKOYMENH, 2001, str. 32-33.

²⁴ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, II, 1; srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, VIII, 1; srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 68.

²⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 129; srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 59-60; srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, VIII, 2; srov. *Metafyzika XII*, 5.

²⁶ VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 13.

²⁷ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 70-71.

²⁸ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 31-32.

²⁹ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, II, 1.

³⁰ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 70; srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 33.

těmito formami. Mysl je dle jeho názoru božského původu, a proto si Aristoteles rozumového nahlížení velice cenil. Lidské motivaci k jednotlivým činům však božský původ nepřikládal. Byl toho názoru, že je vedena touhou.³¹ Podle Aristotela je tato touha neboli žádostivost tím, co zapříčiňuje pohyb. Pokud si tělo ničeho nežadá, nemá k pohybu důvod.³² Příčinu pohybu jsoucna spatřoval v jeho neúplnosti³³ a touze po uskutečnění vlastní formy.³⁴

Lidská touha neboli žádostivost pramení dle jeho názoru buď z rozumu, nebo ze smyslů, kdežto u zvířat je pouze smyslového původu.³⁵ Lidé tedy na rozdíl od zvířat mají nejen touhu po potravě a rozmnožovací pud, ale i touhu rozumět.³⁶ Podobně jako Aristoteles se o lidském rozumění vyjadřoval např. Martin Heidegger: „*Mezi veškerým jsoucnem jedině člověk, volán hlasem bytí, zakouší zázrak všech zázraků: že jsoucno jest.*“³⁷ Díky schopnosti rozumět podle Aristotela člověk dovede pochopit světový řád a ne podle něj pouze nevědomě žít jako zvířata. Jeho rozhodnutí se dle jeho názoru nemají řídit podle pocitů a pudů ale podle rozumové úvahy.³⁸

Jestliže přirozeností každého tvora je dle Aristotela uskutečňovat svou formu,³⁹ jakým způsobem tento proces probíhá u člověka? Podle Aristotela jsou tři způsoby, jak člověk může svůj život prožít.⁴⁰ Prvním je život požívačný, jehož cílem je rozkoš. Druhým

³¹ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 161-164.

³² Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 97.

³³ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 40.

³⁴ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMA s.r.o., 2008, str. 44.

³⁵ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 10.

³⁶ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 164.

³⁷ HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Přeložil Ivan Chvatík, Praha, OIKOYMENH, 1993, str. 75.

³⁸ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 27- 30.

³⁹ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 70; srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 33.

⁴⁰ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, I, 3.

je život politický a třetím rozjímavý (βίος θεωρητικός).⁴¹ První ze jmenovaných Aristoteles odmítal jako život nevzdělanců, který připomíná život dobytčat. O druhém z nich, politickém životě, mínil, že jeho účelem je čest.⁴² Ctnosti Aristoteles rozlišoval mravní a rozumové,⁴³ přičemž k politickému životu přiřazoval ctnosti mravní a k rozjímavému ctnosti rozumové. Člověk žijící podle mravních ctností se podle Aristotela řídí praktickou moudrostí, na základě níž je schopen rozlišit, co je pro něj dobré a co špatné. Takového člověka nazýval rozumný.⁴⁴ Cílem třetího způsobu, rozjímavého života, je dle Aristotela hledání nejdokonalejšího vědění, tj. moudrosti. Na rozdíl od politického života lidé, kteří žijí rozjímavým životem, nehledí na vlastní prospěch. Proto o nich také ostatní soudí, že ovládají znalosti sice nevšední avšak nepotřebné.⁴⁵

Znamená to však, že kdo svůj život věnuje rozjímání, neřídí se mravními ctnostmi a stejně tak ten, kdo žije podle mravní moudrosti, nestojí o rozjímání? Pokud ano, který život považoval Aristoteles za hodnotnější?

⁴¹ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 51.

⁴² Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, I, 3.

⁴³ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, II, 1.

⁴⁴ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 198-199.

⁴⁵ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, VI, 7.

3. Přirozenost (φύσις)

Pojmy látka a tvar souvisejí i s tím, co Aristoteles nazýval přirozeností věcí. To, co je pouze v možnosti, totiž dle jeho názoru přirozenost ještě nemá. Získá ji, až když nabude určitého tvaru neboli až poté, co získá formu. Teprve poté v sobě bude mít vnitřní pohyb, bude někam směřovat, a tudíž bude mít i vlastní přirozenost.⁴⁶ Podle Jana Patočky φύσις převádí neurčenou látku z možnosti do skutečnosti⁴⁷ a je pořadatelem světa.⁴⁸ Martin Heidegger φύσις zase popisoval tak, že její „*fenomenální charakter je pohyb*.“⁴⁹

Každou věc, která má přirozenost, Aristoteles nazýval podstatou (οὐσία).⁵⁰ Οὐσία je zároveň bytostí a vedoucím počátkem (ἀρχή).⁵¹ Taková jsoucna mají podle Aristotela pramen pohybu a klidu v sobě.⁵² Sama se vyvíjejí a směřují k naplnění svého cíle (τέλος).⁵³ To platí například pro rostliny a živočichy a pro všechno, co je dílem přírody. Věci, které však vytvořil člověk, třeba umělecké předměty, dle Aristotela přirozenost nemají.⁵⁴ Nesměřují ke svému cíli samy od sebe, ale prostřednictvím člověka, protože ten je jejich příčinou.⁵⁵ Nejsou tedy „od přírody“ (φύσει), tudíž nemají přirozenost.⁵⁶

Jestliže umělecké předměty podle Aristotela přirozenost nemají, je otázkou, zda umění (τέχνη) považoval za přirozené. To si zodpovíme v kapitole 8. Umění a přirozenost. Zde si zatím blíže vysvětlíme Aristotelovo chápání přirozenosti jako takové.

⁴⁶ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 1.

⁴⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 125.

⁴⁸ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 36.

⁴⁹ HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 55.

⁵⁰ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 38.

⁵¹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 65.

⁵² Srov. Tamtéž, str. 89.

⁵³ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 19; srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 194.

⁵⁴ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 1.

⁵⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 194.

⁵⁶ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 1; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 127-128.

Podstatou přírodního těla je podle Aristotela duše (ψυχή),⁵⁷ která „*má v možnosti život*.“⁵⁸ Je však třeba si duši (ψυχή), která je přítomna ve všech živých jsoucnech, neplést s duchem (νοῦς), který je principem myšlení a jako takový náleží jen lidem⁵⁹ a to ještě ne všem ve stejné míře.⁶⁰ Duši (ψυχή) Aristoteles chápal jako vnitřní princip změny a klidu⁶¹ a považoval ji za neoddělitelnou od těla, stejně jako „být sekerou“ se nedá oddělit od sekery, protože potom by to už nebyla sekera. Duše je tedy bytostí tělesa, ale jen takového, které má přirozenost.⁶²

Podle Platóna je duše nesmrtelná a na základě toho vysvětloval poznávání jako rozpomínání na to, co již duše viděla⁶³ v předchozích vtěleních.⁶⁴ Aristoteles také připouštěl nesmrtelnost jedné části duše a tu nazýval činný rozum.⁶⁵ Ten je podle něj od těla oddělen, nepodléhá změně a je věčný. Jeho podstatou je myšlení, čímž je podoben Bohu.⁶⁶ Naproti tomu trpný rozum je pomíjivý a zanikne spolu s tělem. Aristoteles však vyloučil, že by se poznání uskutečňovalo jako rozpomínání,⁶⁷ protože dle jeho názoru je duše prázdnou schopností myslet.⁶⁸

⁵⁷ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 71.

⁵⁸ ARISTOTELES, *O duši*, II, 1.

⁵⁹ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 70.

⁶⁰ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, I, 2.

⁶¹ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 115.

⁶² Srov. ARISTOTELES, *O duši*, II, 1.

⁶³ Srov. PLATÓN, *Menón*, 81 c-d.

⁶⁴ Srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999. Str. 122.

⁶⁵ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 71; srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 70.

⁶⁶ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 209.

⁶⁷ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 5; srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofía, 2017, str. 258.

⁶⁸ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 162.

Touhu po vědění (το εἰδέναι) považoval Aristoteles za součást lidské přirozenosti⁶⁹ a také za to, co činí náš život dobrým.⁷⁰ Jedna z jeho definic člověka zněla, že člověk je živočich, který má slovo (ζῷον λόγον ἔχον),⁷¹ čímž měl na mysli, že člověk je schopen pojmenovávat věci okolo sebe a tím pádem je pochopit.⁷² Zkoumal proto, jak člověk poznání získává. Našemu myšlení podle Aristotela předchází smyslové vnímání (αἰσθησεις). Z něho následně vzniká paměť a z velkého množství vzpomínek se vytváří zkušenost. Ze zkušenosti pak „pochází počátek umění a vědění; umění, jde-li o dění, vědění, jde-li o bytí.“⁷³ Nepoznáváme tedy svět rozpomínáním na to, co bylo v naší mysli předem ale tak, že se postupně učíme a vytváříme si předpoklady, na základě nichž se posléze odvíjí naše myšlení.⁷⁴ A vše začíná smyslovým vnímáním, které se dle Aristotela nemýlí. Dá se pouze říci, že něco buď vnímáme nebo nikoliv. Kdežto o lidském myšlení soudil, že se mýlit může.⁷⁵ Omyl dle jeho názoru není tělesného původu, ale vzniká až prostřednictvím myšlení. Z toho odvozoval, že duch (νοῦς), kterým poznáváme, je netělesný.⁷⁶

Člověk se podle Aristotela od přirozenosti snaží pochopit svět a kromě toho i sebe sama. Zajímá se o to, kdo je, jaká je jeho přirozenost a úloha ve světě.⁷⁷ Dalším způsobem, jakým Aristoteles popisoval člověka, bylo, že člověk přirozeně tíhne k životu ve společenství, je bytostí společenskou (ζῷον πολιτικόν) a samotářský život pro něj není

⁶⁹ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 1; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 41.

⁷⁰ Srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofia, 2017, str. 232.

⁷¹ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 35.

⁷² Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 52.

⁷³ ARISTOTELES, *Druhé analytiky*, kapitola 19., 100a.

⁷⁴ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 205.

⁷⁵ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 3.

⁷⁶ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucnost*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 44-45.

⁷⁷ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 157, 337-338.

vhodný.⁷⁸ Druzí lidé nám totiž podle Aristotela mohou sloužit i jako vzory správného chování.⁷⁹ Jak si ukážeme později, Jean-Jacques Rousseau měl na život ve společenství poněkud odlišný názor než Aristoteles.

Cílem (τέλος) lidského života je tedy podle Aristotela uskutečňovat svou přirozenost,⁸⁰ svou formu. Dosažení tohoto cíle Aristoteles nazývá ἐντελέχεια.⁸¹ Aby člověk mohl plně rozvinout svou přirozenost, musí se naučit žít ctnostně.⁸² Učit se to je třeba proto, že ctnosti (αρετή) nepramení přímo z naší přirozenosti. Podle Aristotela jsou získávány zvykem (ἔθος) a přirozenost zvykem měnit nelze.⁸³ Přesto však výchova jedince k ctnostnému jednání není proti přirozenosti, protože každý člověk v sobě má pro ctnost přirozené vlohy.⁸⁴

Lidská duše se dle jeho názoru snaží o dosažení nejdokonalejší ctnosti, aby člověk dosáhl blaženosti (εὐδαιμονία).⁸⁵ Podle Aristotela tedy blaženost a ctnost nestojí proti sobě, ale naopak spolu souvisí. Všechny bytosti totiž usilují o to, co je pro ně dobré⁸⁶ a tím je podle Aristotela právě blažený život.⁸⁷ Je totiž v souladu s přirozeným řádem světa,

⁷⁸ Srov. ARISTOTELES, *Politika*, I, 2; srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 73.

⁷⁹ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 49.

⁸⁰ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 160.

⁸¹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 113; srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 41.

⁸² Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 160.

⁸³ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, II, 1.

⁸⁴ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 48.

⁸⁵ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 20; srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 47; srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 71.

⁸⁶ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 44.

⁸⁷ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, I, 1.

který taktéž směřuje k dobru.⁸⁸ Pokud se člověku podaří dosáhnout cíle svého života a uskutečňovat tak svou přirozenost, povede podle Aristotela blažený život.⁸⁹

K tomu, aby člověk těmto věcem porozuměl, využívá svou rozumovou složku duše, kterou se odlišuje od zvířat. Na rozdíl od nich tedy má schopnost svět chápat,⁹⁰ čímž rozvíjí svou přirozenost.⁹¹

⁸⁸ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 51.

⁸⁹ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, II, 8; srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 215.

⁹⁰ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, I, 13.

⁹¹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 41.

4. Mysl (νοῦς)

Svou touhu po poznání podle Aristotela člověk uskutečňuje prostřednictvím myslí neboli ducha (νοῦς).⁹² Tato mysl nám dává jsoučna k dispozici, osvětluje je, abychom je mohli nazírat a na základě toho jednat.⁹³ Mysl Aristoteles považoval za možnost, jak pochopit bytostný obsah.⁹⁴ Jako pouhá možnost však mysl dle jeho názoru není ničím, dokud nemyslí.⁹⁵ V momentě, kdy však začne, stane se formami, které myslí.⁹⁶

Přechod z možnosti do skutečnosti Aristoteles zkoumal v souvislosti s pohybem (κίνησις).⁹⁷ Doslova říká, že „myslicí duch (νοῦς) je pohybován myšleným (νοητον).“⁹⁸ Mysl tedy uskutečňuje svou formu tím, že myslí a uskutečňování formy je její pohyb. Nejedná se však o pohyb mechanický, nýbrž o pohyb, kterým se mysl stává tím, čím je⁹⁹ a k tomu potřebuje právě předmět svého myšlení. Tento druh pohybu Jan Patočka ve svém výkladu Aristotelova myšlení nazval ontologický pohyb.¹⁰⁰

Podle Aristotela je duše oddělená od látky, je nehmotná, protože stejné se poznává stejným.¹⁰¹ Formy, které do sebe duše přijme, jsou dle Aristotela pouze v možnosti a ne ve skutečnosti. Vysvětloval tím, že je rozdíl mezi věcí samotnou a pojmem dané věci.¹⁰² Proto mysl myslí pouze pojem, ale nepřijímá zároveň látku té věci.¹⁰³ Tato schopnost abstrakce

⁹² Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoučno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 37, 42; srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 165.

⁹³ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 43.

⁹⁴ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 121.

⁹⁵ Srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofía, 2017, str. 257.

⁹⁶ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 4; srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofía, 2017, str. 261.

⁹⁷ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Aristotelova Metafyzika IX,1-3 : o bytí a skutečnosti síly: přednáškový cyklus z letního semestru 1931 na universitě ve Freiburgu*. Praha: OIKOYMENH, 2001, str. 46.

⁹⁸ ARISTOTELES, *Metafyzika*, XII, 7.

⁹⁹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 150-151.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, str. 214.

¹⁰¹ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 3.

¹⁰² Srov. Tamtéž, III, 4.

¹⁰³ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoučno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 40.

umožňuje myslí svět poznat.¹⁰⁴ Forma, kterou mysl poznala, se navíc díky myslí dostane na vyšší stupeň skutečnosti, než byla sama o sobě předtím. Tím, že se formy nechají takto poznat, může mysl poznávat svět.¹⁰⁵ Identita poznávající myslí se však nemění. Je to ta samá mysl, která poznává různá jsoucna.¹⁰⁶

Poznatelnost světa je také možná díky tomu, že v něm je co poznávat. Podle Aristotela totiž příroda nedělá nic zbytečně a je smysluplná, což je první předpoklad k tomu, aby jí mohl člověk rozumět.¹⁰⁷ Na nejnižším stupni skutečnosti stojí podle Aristotela samotné věci, které se skládají z látky a formy. Nad nimi jsou podle něj formy poznané myslí.¹⁰⁸ Tímto hierarchickým vnímáním světa se Aristoteles podobal svému učiteli Platónovi, který tvrdil, že svět je uspořádán stupňovitě podle toho, do jaké míry mají jednotlivé stupně účast na věčném, neměnném.¹⁰⁹ Aristotelovo hierarchické chápání světa také nabízí otázku, zda v jeho myšlenkovém systému existuje ještě něco, co stojí výš než mysl a lidské poznání umožňuje.¹¹⁰

¹⁰⁴ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 4.

¹⁰⁵ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 152-153

¹⁰⁶ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 61.

¹⁰⁷ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 12, 25.

¹⁰⁸ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 15-8.

¹⁰⁹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 39.

¹¹⁰ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 158.

5. Člověk, bůh a svět

Co se týče poznání, byl Aristoteles optimista, protože věřil, že svět se snaží o to, aby byl poznán.¹¹¹ Tento optimismus zdůvodňoval tvrzením, že uskutečňování formy u každého jsoucna není ničím jiným, než snahou učinit se poznatelným.¹¹² Díky tomu může člověk odhalit pravdu, neskrytost (ἀλήθεια)¹¹³ a uspokojit svou touhu po poznání.

Poznáním se člověk dostane do souladu s principy přírody.¹¹⁴ Lidská touha po poznání však není omezena pouze na poznávání světa. Člověk touží poznat i sebe sama. K tomu může podle Aristotela dospět tak, že pochopí vztah světa k bohu.¹¹⁵ Bohem jako první existující bytostí, prvním jsoucnem, ke kterému se vztahují ostatní jsoucna, se v Aristotelově myšlenkovém systému zabývá první filosofie (πρώτη φιλοσοφία).¹¹⁶ Bůh dle jeho názoru není tvořen látkou a proto ho ani není možno vnímat smysly. Je věčný, tudíž nepodléhá vzniku ani zániku.¹¹⁷ Je myšlením myšlení (νόησις νοήσεως),¹¹⁸ které nemůže být nikdy pouhou možností, ale vždy je skutečností. Toho Bůh docílí tak, že neustále myslí.¹¹⁹ Proto i jeho pohyb je odlišný od materiálních pohybů, jelikož není přechodem od možnosti ke skutečnosti. V jeho pohybu není změna ale jednota, protože je vnitřně nerozlišený.¹²⁰

¹¹¹ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 20.

¹¹² Srov. Tamtéž, str. 153, 162, 332.

¹¹³ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Přeložil Ivan Chvatík, Praha, OIKOYMENH, 1993, str. 7.

¹¹⁴ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 61.

¹¹⁵ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 157, 337-338.

¹¹⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 68.

¹¹⁷ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 105.

¹¹⁸ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 52-53.

¹¹⁹ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 76.

¹²⁰ Srov. Tamtéž, str. 125.

Božskou činností je myšlení, avšak Bůh nemyslí jednotlivá jsoucna – myslí myšlení samo¹²¹ neboli sebe samotného.¹²² Kdyby Bůh myslel jednotlivá jsoucna, byl by na nich závislý, a kdyby přestaly existovat, neexistoval by ani on. Proto podle Aristotela Bůh myslí sám sebe a je nezávislý.¹²³ Není tak ve vztahu k tomu, co myslí a tudíž neprožívá žádné emoce,¹²⁴ ale přesto tím, že myslí, uvádí jednotlivá jsoucna do pohybu. Je prvním hybatelem.¹²⁵

Vše co se hýbe, je podle Aristotela pohybováno působením něčeho jiného.¹²⁶ Rozlišuje tedy pohybované a pohybující¹²⁷ a také pohyb přirozený (φύσις) a pohyb proti přirozenosti, který vzniká násilím (βία).¹²⁸ Dále tvrdil, že řetězec příčin nemůže být nekonečný.¹²⁹ Podobně jako Platón i Aristoteles v tomto případě podal filosofický výklad, který překračoval běžné lidské chápání.¹³⁰ Jestliže řetězec příčin nemůže být nekonečný, existuje podle Aristotela první hybatel, který je věčný, je jen jeden,¹³¹ je poslední příčinou, která není zapříčiněna ničím dalším¹³² a nepohybuje se:¹³³

„Poněvadž však vidíme poslední pohybované, v čem jest sice možnost, aby bylo pohybováno, ale počátek pohybu v sobě nemá, a za druhé také to, co sice pohybuje, přitom

¹²¹ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 52-53.

¹²² Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 208.

¹²³ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 82.

¹²⁴ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 52-53.

¹²⁵ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 30.

¹²⁶ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 4; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 96-97.

¹²⁷ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 5.

¹²⁸ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 89.

¹²⁹ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 5.

¹³⁰ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 67.

¹³¹ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 6.

¹³² Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 208.

¹³³ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, XII, 6; XII, 8.

však jest pohybováno od jiného, ale ne od sebe, je důvodné, ne-li nutné, že existuje také třetí, co pohybuje a jest nepohnuté.“¹³⁴

V Aristotelově myšlenkovém systému nic neexistovalo náhodně a vše mělo svou příčinu. Tento řetězec příčin měl dle jeho názoru původ v prvotní příčině.¹³⁵ Tuto prvotní příčinu, prvního hybatele, považoval za zdroj prvního pohybu, který nadto ještě činí další jsoucna schopná předávat pohyb dál,¹³⁶ ačkoliv tyto pohyby už ale nejsou stále ani nepřetržité.¹³⁷ Nehybnost prvního hybatele zdůvodňoval Aristoteles tím, že kdyby byla všechna jsoucna pomíjivá, byl by pomíjivý i jejich pohyb a musel by tudíž vznikat a zanikat. Jenže tak to podle Aristotela není, protože pohyb je věčný.¹³⁸

Pohyb je podle Aristotela to, co umožňuje lidem svět poznat. Prvního hybatele tedy chápal jako sílu, která udržuje svět v pohybu, a tudíž činí lidské poznání světa i sebe sama možné,¹³⁹ protože kdyby nebyl svět v pohybu, nebylo by co poznávat.

Když člověk zkoumá vztah světa k bohu, pochopí podle Aristotela, že svět je jakousi odpovědí bohu. Skrze tento vztah světa k bohu také člověk pochopí, kdo je on sám – je tím, kdo má světu systematicky rozumět, protože svět je určen k tomu, aby byl poznáván.¹⁴⁰ Podobal se tím svému učiteli Platónovi, podle něhož „*věci musí být odkryty, odhaleny ideou toho, co jest.*“¹⁴¹ Dle Aristotelova názoru „*tím, že dospíváme k porozumění bohu, a tudíž světu, a tudíž sobě samým, naplňujeme jednak svoji vlastní bytnost, jednak*

¹³⁴ ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 5.

¹³⁵ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 28.

¹³⁶ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, VIII, 10.

¹³⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018, str. 167.

¹³⁸ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 71.

¹³⁹ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 29.

¹⁴⁰ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 20, 138-139, 332.

¹⁴¹ PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 39.

*napodobujeme boha.*¹⁴² Aristoteles totiž rozum považoval za božský prvek v člověku a život podle rozumu hodnotil jako božský.¹⁴³ Rozumovou činnost spojoval s blažeností, a čím více se člověk věnuje rozjímání (θεωρία), tím více je podle Aristotela blažený. Život boha tedy považoval za blažený celý,¹⁴⁴ protože božskou činností je myšlení samo.¹⁴⁵ Mezi myšlením člověka a boha viděl ten rozdíl, že člověk nahlíží jsoučna ve světě a jeho mysl se stává formami, které nahlíží.¹⁴⁶ Bůh však nenahlíží jednotlivá jsoučna, ale myslí své vlastní myšlení. Nemá ke jsoučnům tedy emocionální vztah jako člověk.¹⁴⁷ Člověk se však bohu může podobat a to když nahlíží první příčiny a jsoučna. A protože prvotní příčinou je sám bůh, tak člověk, který porozumí první příčině, porozumí tím bohu, sobě i světu.¹⁴⁸ Takové porozumění proto Aristoteles považoval za božské.¹⁴⁹ Porozuměním tedy člověk sice naplňuje svoji formu, svou přirozenost,¹⁵⁰ zároveň ji ale překračuje, protože když se člověk věnuje nazírání, jeho život se podle Aristotela podobá životu boha.¹⁵¹ A právě takové nazírání a snaha o porozumění prvním příčinám je podle Aristotela předmětem filosofie.¹⁵²

¹⁴² Tamtéž, str. 337-338.

¹⁴³ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

¹⁴⁴ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 52.

¹⁴⁵ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 8.

¹⁴⁶ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 161-164.

¹⁴⁷ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 52-53.

¹⁴⁸ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 345.

¹⁴⁹ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 2.

¹⁵⁰ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 52.

¹⁵¹ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 221; srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 22.

¹⁵² Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, VI, 1; srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 2.

6. Filosofie (φιλοσοφία) a věda (ἐπιστήμη)

Člověk během života zažívá údiv (θαῦμα) ze jsoucna,¹⁵³ který je podle Aristotela základem filosofického tázání.¹⁵⁴ Filosofie (φιλοσοφία) znamená lásku k moudrosti,¹⁵⁵ přičemž moudrost (σοφία) považoval Aristoteles za znalost příčin a počátků.¹⁵⁶ Proto je podle něj filosofie věděním (ἐπιστήμη) pravdy¹⁵⁷ a základem vědění vůbec.¹⁵⁸ Skrze počátky se poznává vše ostatní a nikoliv naopak.¹⁵⁹ Proto bez znalosti počátků podle Aristotela není možné například logické myšlení, protože abychom mohli vyvozovat důkazy, musíme nejprve vědět, co věc je.¹⁶⁰

Poznání (γνώσις) musí podle Aristotela člověk hledat pro ně samo, protože od lidí za svou snahu pochvalu očekávat nemůže. Rozum totiž není užitečný, ale dobrý a „*nazírání veškerenstva je cennější než všechno, co se zdá užitečným.*“¹⁶¹ O tento druh poznání podle Aristotela začali lidé usilovat, až když měli zajištěný pohodlný život.¹⁶² Proto se domníval, že by filosofie měla být náplní volného času, stejně jako umění nebo věda (ἐπιστήμη).¹⁶³ Pro filosofii tudíž dle jeho názoru není prostor v době války nýbrž v době míru, kdy se lidem daří dobře.¹⁶⁴

¹⁵³ Srov. HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Přeložil Ivan Chvatík, Praha, OIKOYMENH, 1993, str. 65.

¹⁵⁴ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 2; srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět.* Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 18.

¹⁵⁵ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně.* Příbram, TRITON, 2008, str. 65.

¹⁵⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie.* Praha, Vyšehrad, 1994, str. 47.

¹⁵⁷ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět.* Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 19.

¹⁵⁸ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století).* Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 51.

¹⁵⁹ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 2.

¹⁶⁰ Srov. ARISTOTELES, *Druhé analytiky*, kapitola 19.

¹⁶¹ PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie.* Praha, Vyšehrad, 1994, str. 20-21.

¹⁶² Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 2.

¹⁶³ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry.* Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 56.

¹⁶⁴ Srov. ARISTOTELES, *Politika*, VII, 15.

Ačkoliv tedy filosofie není užitečná, nelze jí upřít výjimečnost v tom smyslu, že zjevuje to, „*co postrádá celý svět: smysl celku*.“¹⁶⁵ Jejím cílem je tedy znalost obecného, které si Aristoteles považoval více než znalosti jednotlivin.¹⁶⁶ Ostatní vědy se zabývají jen částmi lidského vědění, kdežto filosofie je univerzální. Zabývá se totiž bytím, které je smyslem světa a všechny bytosti k němu směřují.¹⁶⁷

Filosofie i věda podle Aristotela přináší svému pěstiteli pocity štěstí a radosti.¹⁶⁸ Vědu považoval za snahu pochopit podstatu toho, co vnímáme smysly. Dle Aristotela se tedy jedná o přirozený proces poznávání tohoto světa,¹⁶⁹ který vychází z přirozené lidské touhy po poznání.¹⁷⁰

Na Aristotelovo chápání vědy a filosofie měla vliv i skutečnost, že ve starověku se tyto disciplíny od sebe neodlišovaly, ale byly spojené. Věda totiž nebyla chápána jako určitý způsob bádání, ale jako hledání smyslu učených disputací.¹⁷¹ Aristotelovo zkoumání rovněž nezahrnovalo jen to, co bychom za filosofii považovali v dnešním slova smyslu. Věnoval se i studiu přírodního světa, které bychom v současné době pokládali za součást přírodních věd. Pro Aristotela však toto porozumění tvořilo jeden celek. Abychom mohli porozumět sobě, musíme dle jeho názoru rozumět světu a bohu.¹⁷² A toto porozumění pro něj představovalo filosofii neboli lásku k moudrosti.

¹⁶⁵ PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 52.

¹⁶⁶ Srov. Tamtéž, str. 45.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž, str. 54, 60.

¹⁶⁸ Srov. Tamtéž, str. 21, 53.

¹⁶⁹ Srov. Tamtéž, str. 58.

¹⁷⁰ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 1.

¹⁷¹ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 14.

¹⁷² Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 21.

7. Mravní moudrost (φρόνησις) a nazíravý život (βίος θεωρητικός)

Člověk v sobě podle Aristotela kombinuje fyzické tělo, jímž se podobá zvířatům a nehmotnou mysl, jíž se blíží bohu. Z toho důvodu je možné, že se dostane do situace, kdy si bude nucen zvolit, kterou z těchto dvou stránek své přirozenosti má upřednostnit.¹⁷³ Fyzické potřeby lidského těla podle Aristotela vedou k životu, jehož náplní je naučit se poznat, co je pro člověka nejlepší možné v konkrétních situacích.¹⁷⁴ To je dle jeho názoru možné, pokud se člověk vyhýbá krajnostem a dokáže najít střed mezi nimi.¹⁷⁵ Takovou dovednost nazýval mravní moudrost neboli rozumnost (φρόνησις). Podle Martina Heideggera je φρόνησις „způsob, jakým člověk opatruje vlastní bytí.“¹⁷⁶ Aristoteles ji chápal jako vědění, které se soustředí na záležitosti ryze lidské a na oblast lidského je též omezeno. Nesnaží se přesáhnout dál a přiblížit se bohům.¹⁷⁷ Naproti tomu lidská mysl je dle jeho názoru nehmotná¹⁷⁸ a skrze myšlení člověk napodobuje boha.¹⁷⁹

Aristoteles proto rozlišoval moudrost mravní (φρόνησις) a moudrost rozumovou (σοφία)¹⁸⁰ a obě považoval za ctnosti (ἀρετή).¹⁸¹ Zcela se oddat rozumovému nahlížení však dle Aristotela může jen ten, kdo je ušetřen každodenních starostí o obstarávání potřebného¹⁸² a disponuje volným časem, který rozjímání (θεωρία) může věnovat.¹⁸³

¹⁷³ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 348.

¹⁷⁴ Srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 17; srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 51-52; srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, VI, 5.

¹⁷⁵ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 57.

¹⁷⁶ HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 46-47.

¹⁷⁷ Srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 187.

¹⁷⁸ Srov. ARISTOTELES, *O duši*, III, 3.

¹⁷⁹ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 337-338.

¹⁸⁰ Srov. ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006, str. 34; srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 97.

¹⁸¹ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, II, 9.

¹⁸² Srov. HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela*, Praha, OIKOYMENH, 2008, str. 52.

¹⁸³ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

Kupříkladu „*matematické vědy byly sestaveny nejprve v Egyptě; tam totiž volný čas byl ponechán třídě kněží.*“¹⁸⁴

Na nazíravém životě Aristoteles vyzdvihoval jeho soběstačnost.¹⁸⁵ Spravedlivý člověk k uskutečnění své spravedlnosti potřebuje druhé lidi, kdežto moudrý člověk k rozjímání nepotřebuje nikoho.¹⁸⁶ Mravní život tedy považoval za společenský, kdežto život rozjímavý naopak za nespolečenský.¹⁸⁷ Pokud si však člověk může zvolit, jaký život bude žít, má si zvolit život rozjímavý, protože ten je ze všech nejlepší.¹⁸⁸ Rozum totiž Aristoteles považoval za to nejcennější v nás¹⁸⁹ a proto i život podle rozumu stál na vrcholu jeho hodnotového žebříčku. Mravní život potom představoval druhý nejlepší způsob, jak život prožít,¹⁹⁰ protože se zabývá pouze lidskými záležitostmi.¹⁹¹ Rozjímavým životem totiž směřujeme k blaženosti a to i přesto, že dosáhnout jí zcela dle Aristotela není v lidských možnostech.¹⁹² Člověk o ni může pouze usilovat, ale dokonale blažený život je pouze boží výsadou.¹⁹³

I člověk však má dle Aristotela své přednosti a jednou z nich je právě schopnost nazírání. Žádný jiný živočich totiž nazírání není schopen¹⁹⁴ a člověk se tak jako jediný může přiblížit bohu.¹⁹⁵ Ani ve světě lidí se tato schopnost zdaleka netýká všech, ale je

¹⁸⁴ ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 1.

¹⁸⁵ Srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 95.

¹⁸⁶ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

¹⁸⁷ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 348.

¹⁸⁸ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 11; srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 204.

¹⁸⁹ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

¹⁹⁰ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 354.

¹⁹¹ Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 8.

¹⁹² Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 43.

¹⁹³ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, VII, 12; srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 52.

¹⁹⁴ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 53; srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 136.

¹⁹⁵ Srov. ARISTOTELES, *Etika Eudémova*, VIII, 34.

spíše záležitostí elity, která disponuje jak hmotnými prostředky tak dostatečnými intelektuálními vlohmi.¹⁹⁶ I přesto, že nazíravý život Aristoteles připsal víceméně elitě a většinu lidí z něj vyloučil, považoval tento způsob života za přirozený.¹⁹⁷ Zároveň se dle jeho názoru člověk nemá „omezovati na věci smrtelné, nýbrž má se snažiti, pokud možno, aby se stal nesmrtelným a činiti všechno za tím účelem, aby žil ve shodě s tím, co je v něm nejvyššího.“¹⁹⁸ Člověk je nejvíce sebou samým, když napodobuje boha a tímto způsobem svou přirozenost dokonce překračuje.¹⁹⁹ Tato vize lidské transcendence je podle Jana Patočky pozůstatkem Platónova učení v Aristotelově myšlenkovém systému a snahou o „útěk z tohoto světa do něčeho, co je velmi podobné Platónově vyššímu světu.“²⁰⁰ Zároveň ale dodal, že člověk může překročit sám sebe jen tak, jak je to v jeho možnostech.²⁰¹ Na rozdíl od boha na něj působí únava²⁰² a je smrtelný.²⁰³ Přesto, pokud má možnost volby, není pochyb, že si má zvolit právě život rozjímavý před kterýmkoliv jiným.

¹⁹⁶ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 349.

¹⁹⁷ Srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofia, 2017, str. 286.

¹⁹⁸ ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

¹⁹⁹ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 352, 355.

²⁰⁰ PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 15.

²⁰¹ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 43; srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 99.

²⁰² Srov. THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofia, 2017, str. 266; srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, X, 7.

²⁰³ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 352, 355.

8. Umění (τέχνη) a přirozenost (φύσις)

Aristoteles se shoduje s Platónem, že umění (τέχνη) je nápodobou (μίμησις).²⁰⁴ Podle Platóna se však jedná o nápodobu nápodoby, jelikož umělci nenapodobují věci podle idejí, tak jak je vytvořil bůh, ale podle výtvorů řemeslníků, takže jejich díla jsou vzdálena od pravdy více než výtvary řemeslníků.²⁰⁵ Napodobeniny jsou pak pouhou iluzí a pravzor, podle něž tvořil bůh, se vytrácí.²⁰⁶ Platón se zmínil konkrétně o malířích a básnících a tvrdil, že „tvoří špatné věci ve vztahu k pravdě“²⁰⁷, čímž „přivádí do zkázy rozumovou část“ duše.²⁰⁸ O dramatu Platón soudil, že napodobování lidských povah má negativní vliv na lidský charakter, protože se „nutně přenáší nákaza z cizích stavů na vlastní.“²⁰⁹ Navíc tím, že drama v lidech probouzí soucit s ostatními, je učí pouze lítostivosti nad sebou samými,²¹⁰ místo aby si v takových situacích dokázali zachovat nadhled.²¹¹

Na rozdíl od Platóna Aristoteles nepovažoval umění za něco podřadného, ba naopak v něm spatřoval zobrazení obecných pravd, čímž umění dle jeho názoru stejně jako filosofie odhaluje podstatu věcí.²¹² Umělecké výtvary tak nevnímal jako pouhé kopie přírody a toto své stanovisko podepřel argumentem, že kdyby umění pouze kopírovalo přírodu, pak by skrze ně člověk nedokázal vytvořit i to, čeho příroda není schopna.²¹³

Vzhledem k tomu, že tvůrcem uměleckých děl není příroda nýbrž člověk, tvrdil Aristoteles, že tyto výtvary nemají vlastní přirozenost.²¹⁴ Otázkou tedy zůstává, zdali

²⁰⁴ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 2; srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 10-11.

²⁰⁵ Srov. PLATÓN, *Ústava*, X, 598b.

²⁰⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 14.

²⁰⁷ PLATÓN, *Ústava*, X, 605b.

²⁰⁸ Tamtéž, X, 605b.

²⁰⁹ KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 9.

²¹⁰ Srov. PLATÓN, *Ústava*, X, 606b.

²¹¹ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 9.

²¹² Srov. Tamtéž, str. 10-11.

²¹³ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 87.

²¹⁴ Srov. ARISTOTELES, *Fyzika*, II, 1

tvorba něčeho, co nemá vlastní přirozenost, může být něčím přirozeným pro člověka. V Aristotelově filosofii se tyto dvě skutečnosti vzájemně nevylučují. Umění je dle jeho názoru pro člověka něčím přirozeným, protože „*napodobování jest lidem vrozeno od malička*.“²¹⁵ Zřetelné je to podle něj třeba na způsobu, jakým se děti učí mluvit. Kdyby neměly možnost napodobovat řeč dospělých, samy by se mluvit nenaucily.²¹⁶ Umění proto Aristoteles pokládal za druh poznání,²¹⁷ jelikož napodobováním se člověk učí. Umělec je tedy ten, kdo tvoří „*za pomoci pravdivého úsudku*“;²¹⁸ zjednodušeně řečeno – „*ví, jak něco udělat*.“²¹⁹ Na rozdíl od vědy však umění „*může být i nebýt*“;²²⁰ jelikož jeho původcem je člověk a ne příroda.²²¹ Věda se naopak týká toho, co je nutné a jinak být ani nemůže.²²²

Účel umění podle Aristotela netkví v mravním působení na diváka, jak tvrdil Platón. Dle Aristotelova názoru totiž umění mravně působit může, ale nemusí,²²³ protože jeho účelem je vzbuzovat pocit libosti a přinášet divákovi poznání.²²⁴ Tragedii dokonce připisoval účinek přímo léčivý.²²⁵ Vyvolává totiž v divácích soucit a děs²²⁶ a nechává je takzvaně „*strachem trnouti*“ (καταρροδεῖν).²²⁷ Tím, že člověk zapomíná sám na sebe,²²⁸

²¹⁵ ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

²¹⁶ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 52.

²¹⁷ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 14.

²¹⁸ BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 51.

²¹⁹ *Aristoteles, život a učení. Učební text ke Kursu srovnávací filosofie Východu a Západu*. Nová Akropolis, 1996, str. 10-11.

²²⁰ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 100.

²²¹ Srov. AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, OIKOYMENH, 2003, str. 80.

²²² Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, VI, 3.

²²³ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 16-17.

²²⁴ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 85.

²²⁵ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 18.

²²⁶ Srov. CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Přeložil kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha, KLP, 2009, str. 134.

²²⁷ Srov. HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu sebepoznání*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010, str. 81-82.

²²⁸ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 18.

dochází k vyprázdnění jeho duše (κενός),²²⁹ při němž se ztotožňuje s hrdinou příběhu.²³⁰ To působí očištění (κάθαρσις) duše, protože zobrazené vášně se nepřenášejí do života, ale jsou naopak tlumeny.²³¹ V Aristotelově filosofii tedy ze skutečnosti, že herec v tragédii lidi napodobuje, nevyplývá, že diváci budou následně napodobovat jeho a dojde ke zhoršení jejich mravů. Naopak podle něj tragédie může mít účinek mravně očištný.²³²

S tím by ale kromě Platóna nesouhlasil ještě další filosof. Dědilo jej sice od Aristotela více než dva tisíce let, ale vyjadřoval se ke stejnému tématu. Jak už název mojí diplomové práce napovídá, nebyl jím nikdo jiný než Jean-Jacques Rousseau. Jakým způsobem a z jaké perspektivy o vědě a umění uvažoval, si předvedeme v následujících kapitolách.

²²⁹ Srov. HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu sebepoznání*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010, str. 84.

²³⁰ Srov. CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Přeložil kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha, KLP, 2009, str. 134.

²³¹ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 53.

²³² Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 18.

9. Jean-Jacques Rousseau

Jean-Jacques Rousseau se narodil roku 1712 v Ženevě.²³³ Jeho matka zemřela po porodu²³⁴ a střídavě jej vychovával otec, strýc a teta.²³⁵ Od útlého věku projevoval velkou zálibu v četbě²³⁶ a již jako sedmiletý chlapec měl přečtenou celou domácí knihovnu.²³⁷ Dva roky strávil na venkově u pastora Lamberciera,²³⁸ kde obdivoval neporušenou přírodu a prostý venkovský život.²³⁹ Když šel do učení k rytci,²⁴⁰ jeho mistr na něj byl hrubý a bil ho,²⁴¹ a proto Rousseau inklinoval k samotářství, četbě a toulkám v přírodě.²⁴² Z učení odešel²⁴³ a pobýval nějaký čas u hraběnky Louisy Eleonory de Warens,²⁴⁴ která na něj měla značný vliv. Věnovali se společně četbě a studiu nejrůznějších oborů.²⁴⁵ Kromě

²³³ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39; srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 140.

²³⁴ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 63; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 9.

²³⁵ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 194.

²³⁶ Srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 13; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 10.

²³⁷ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 76; srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 18.

²³⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 15.

²³⁹ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 76; srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 76.

²⁴⁰ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 32.

²⁴¹ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39.

²⁴² Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 76; srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 77.

²⁴³ Srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 206; srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 269.

²⁴⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002, str. 163; srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 371.

²⁴⁵ Srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 206.

literatury se Rousseauovou vášní stala též hudba. Zpíval, hrál na flétnu,²⁴⁶ působil jako hudební učitel²⁴⁷ a skladatel.²⁴⁸ Navrhl i nové hudební značky,²⁴⁹ ale senát Akademie jeho návrh odmítl jako příliš komplikovaný.²⁵⁰ Živil se též jako písař nebo opisovač not.²⁵¹ Pobýval i v Paříži, ale život Pařížanů se mu zdál nemravný na rozdíl od prostého života na venkově nebo na maloměstě.²⁵² Navázal tam však přátelské styky s umělci a vědci,²⁵³ např. s Denisem Diderotem²⁵⁴ a Jeanem Baptiste le Rond d'Alembertem.²⁵⁵ Jeho životní družkou se stala prostá žena, Tereza Le Vasseurová,²⁵⁶ která s ním zůstala celý život, ačkoliv všech jejich pět dětí dal do nalezince.²⁵⁷

Jeho literární prvotinou byla neúspěšná komedie Narcis.²⁵⁸ Pozornost na sebe však upoutal až Rozpravou o vědách a umění.²⁵⁹ Přečetl si totiž v časopise Merkur otázku Dijonské akademie: Přispěl pokrok věd ke zkáze či rozvoji mravů?²⁶⁰ Jeho záporná

²⁴⁶ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 80.

²⁴⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 186.

²⁴⁸ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39.

²⁴⁹ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 132; srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 151.

²⁵⁰ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 195; srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 372.

²⁵¹ Srov. KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmatný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 12; srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 206; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 168.

²⁵² Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81.

²⁵³ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138.

²⁵⁴ Srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 16.

²⁵⁵ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 38-39.

²⁵⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 321.

²⁵⁷ Srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 372; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 16.

²⁵⁸ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 332.

²⁵⁹ Srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 269.

²⁶⁰ Srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141; srov. ROLLAND,

odpověď mu vyhrála první cenu a vyvolala obrovský rozruch.²⁶¹ Rozpoutala se polemika s jeho odpůrci, která trvala tři roky po vydání *Rozpravy*.²⁶² Jeho druhá *Rozprava* o původu nerovnosti mezi lidmi byla opět inspirována otázkou dijonské Akademie.²⁶³ Tentokrát první cenu sice nezískal, ale upozornil na sebe ještě více než *Rozpravou* první.²⁶⁴

Byl znám jako propagátor návratu k přírodě, kterou považoval za moudrou, a když si uvědomil, že žije přesně takový život, který ve svých pracích kritizoval, začal žít prostě a živil se opět opisováním not.²⁶⁵ Když jeho opera *Vesnický věstec* slavila úspěch²⁶⁶ a král jej k sobě pozval s příslibem roční penze, Rousseau se na audienci nedostavil.²⁶⁷ Jeho román *Nová Heloisa* o čisté lásce dívky k jejímu vychovateli slavil velký úspěch,²⁶⁸ avšak jeho spis *O společenské smlouvě* zadržela francouzská policejní cenzura.²⁶⁹ Toto dílo se roku 1789 stalo inspirací pro Velkou francouzskou revoluci a jakobíni z něj do velké míry čerpali.²⁷⁰

Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 17.

²⁶¹ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 195; srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 44.

²⁶² Srov. KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmotný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 11.

²⁶³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 379.

²⁶⁴ Srov. KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmotný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 13.

²⁶⁵ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 85.

²⁶⁶ Srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 207; srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 195.

²⁶⁷ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 36-37; srov. KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmotný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 12.

²⁶⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 397.

²⁶⁹ Srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 207; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 86.

²⁷⁰ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 139; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 9-10.

Velký zvrat v jeho životě způsobilo dílo Emil čili O vychování, protože jím proti sobě popudil vládnoucí vrstvu i duchovenstvo.²⁷¹ Katolické církvi totiž vadila myšlenka přirozeného náboženství, kterou Rousseau vyslovil v části knihy nazvané Vyznání savojského vikáře. Podle církevních hodnostářů totiž snižovala hodnotu církve a tak kvůli tomuto spisu byl na Rousseaua vydán dokonce zatykač.²⁷² Od té doby byl nucen často měnit místo svého bydliště²⁷³ a pravděpodobně vlivem tohoto pronásledování se u něj na prahu stáří rozvinula duševní choroba.²⁷⁴

Jeho současníci jej tedy nejdříve uznávali, poté odmítali a toto odmítnutí jej provázelo až do jeho smrti roku 1778.²⁷⁵ Posmrtně se mu však dostalo poct a to především od vůdců Velké francouzské revoluce.²⁷⁶ Jeho hrob přenesli do Pařížského Pantheonu a prohlásili ho za duchovního otce revoluce.²⁷⁷ Tato převratná doba také ve velké míře zpopularizovala jeho díla. Do té doby byl mezi lidmi znám především jako autor Nové Heloisy.²⁷⁸ Kromě revolucionářů inspiroval i hnutí romantismu²⁷⁹ a to svým zdůrazňováním citu nad rozumem.²⁸⁰ I tento myšlenkový proud jej nazval svým otcem.²⁸¹

²⁷¹ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 16; srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 372-373.

²⁷² Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 62.

²⁷³ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 64.

²⁷⁴ Srov. KAFKA, Ondřej. *Předmluva*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002, str. 11; srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 269.

²⁷⁵ Srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 142.

²⁷⁶ Srov. KAFKA, Ondřej. *Předmluva*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002, str. 7; srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 77.

²⁷⁷ Srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 373.

²⁷⁸ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 75.

²⁷⁹ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 152; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 10.

²⁸⁰ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 29-30.

²⁸¹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 150-151.

Vliv měl i na dobové vnímání výchovy dětí – poněkud paradoxně i přes přístup k vlastním dětem. Jeho kniha *Emil čili o vychování*, která jej na zbytek života uvrhla do vyhnanství, se tedy posmrtně dočkala uznání.²⁸²

O jeho životě máme mnoho informací díky jeho autobiografickému dílu *Vyznání a volně navazujícím Snům samotářského chodce*.²⁸³ V těchto svých posledních dílech se snažil otevřeně popsat svou osobnost se svými klady i zápory. Nebál se vylíčit i své chyby, protože se chtěl zobrazit ve své pravé přirozenosti.²⁸⁴ A právě Rousseauův pohled na lidskou přirozenost bude tématem, kterým se budeme zabývat podrobněji.

²⁸² Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 49.

²⁸³ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239; srov. VESELÝ, Jindřich. *Jean-Jacques Rousseau a problém „preromantismu“; K otázce rozkladu osvícenského obrazu světa ve francouzské literatuře*. Praha, Filosofická fakulta UK Praha, 1983, str. 8.

²⁸⁴ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 99.

10. Lidská přirozenost

Civilizovaný člověk je podle Rousseaua vlivem života ve společnosti změněn k horšímu.²⁸⁵ Podobný pohled na dějiny měl kdysi i Hesiodos nebo Vergilius, kteří vývoj dějinných událostí své doby popisovali jako úpadek od zlatého věku. Rousseau spojuje pokrok soudobé civilizace s úpadkem mravů.²⁸⁶ Tento způsob vnímání lidských dějin ho vedl ke snaze pochopit původní stav člověka, aby bylo patrné, jak moc ho pokrok změnil.²⁸⁷ Na rozdíl od osvícenců, kteří pokrok obdivovali,²⁸⁸ ho Rousseau chápal jako degeneraci.²⁸⁹ Tvrdil, že právě vlivem pokroku okolo sebe člověk vytvořil umělý svět, jenže tím se odřízl od své podstaty.²⁹⁰ Sám Rousseau se ve velkoměstech necítil příliš dobře a inspirací mu byly procházky přírodou:²⁹¹

„Bloudě hlubokým lesem, nacházel jsem tam obraz prvních dob, jejichž dějiny jsem hrdě načrtával. Odkrýval jsem malé lidské lži; osmělil jsem se odhalit v celé její nahotě přirozenou lidskou povahu, sledovat pokrok času a věci, které ji znetvořily, a srovnáním člověka lidského s člověkem přírodním ukázat v jeho údajném zdokonalování skutečný zdroj jeho béd... když jsem viděl, jak moji bližní kráčeji po cestě předsudků, jdou po cestě omylů, neštěstí a zločinů. Křičel jsem na ně slabým hlasem, který nemohli slyšet: Vy nerozumní, kteří bez ustání nařikáte na přírodu, vězte, že všechna zla pocházejí z vás!“²⁹²

²⁸⁵ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 65.

²⁸⁶ Srov. BEDNÁŘ, Miloslav. *Rousseauovo pojetí dějin*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 52.

²⁸⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 55.

²⁸⁸ Srov. Tamtéž, str. 49.

²⁸⁹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 100.

²⁸⁹ Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 140.

²⁹⁰ Srov. KAFKA, Ondřej. *Předmluva*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002, str. 9.

²⁹¹ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81.

²⁹² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 379-380.

Rousseauova filosofie tedy stojí na předpokladu, že „člověk je od přirozenosti dobrý“²⁹³ a civilizace ho od dobra odvádí.²⁹⁴ Za své útrapy si podle Rousseaua mohou lidé sami, protože kdyby se nevzdali původního prostého života, mohli se všem problémům vyhnout.²⁹⁵ Proto hlásal heslo: „Zpět k přírodě.“²⁹⁶ Jeho současník Voltaire na to reagoval cynickými slovy, že po přečtení Rousseauova spisu se ho zmocnila touha chodit po čtyřech.²⁹⁷ Rousseauův popis prvotního způsobu lidského života nepramenil ze známých historických faktů. Jednalo se o hypotézu,²⁹⁸ myšlenkový konstrukt,²⁹⁹ který mu sloužil spíše jako měřítko přirozenosti.³⁰⁰ Na rozdíl od Aristotela, jehož úvahy o lidské přirozenosti vyplývaly z bedlivého pozorování lidského počínání, Rousseau posuzoval lidskou přirozenost podle své hypotézy o původním lidském způsobu života. Vše, co se tomuto stavu podobá, pokládal za přirozené a vše, co od něj člověka vzdaluje, považoval za nepřirozené.³⁰¹

„Človče, slyš: toto jsou tvé dějiny“,³⁰² počíná Rousseau svůj výklad prvotního stavu, který považoval za „mládí světa“.³⁰³ Člověk dle jeho názoru původně žil v souladu

²⁹³ PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141.

²⁹⁴ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137; srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 153.

²⁹⁵ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Živo t Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 94.

²⁹⁶ HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139.

²⁹⁷ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 52.

²⁹⁸ Srov. HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, str. 207; srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 106.

²⁹⁹ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239.

³⁰⁰ Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 154.

³⁰¹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 109.

³⁰² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 57.

³⁰³ LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 65.

s přírodou tak jako divoká zvířata v lese.³⁰⁴ Byl svobodný a nikoho nepotřeboval.³⁰⁵ Měl větší sílu než civilizovaný člověk a byl také odolnější,³⁰⁶ ale zároveň i zahálčivý, jelikož o nic neusiloval.³⁰⁷ Jeho přirozené pudy se omezovaly na pud sebezáchovy a na rozmnožovací pud. Samotářský způsob života též vylučoval páchání zla na druhých,³⁰⁸ jelikož divoch jednoduše nevěděl, co je to hřích.³⁰⁹ Stál doslova „*mimo dobro a zlo*.“³¹⁰ Když už se s někým potkal, ke správnému jednání³¹¹ ho vedl jeho přirozený soucit.³¹² Nemusel se tedy zabývat mezilidskými vztahy a předávat svým potomkům morální zásady.³¹³ Nežil v rodinách a neměl ani společnou řeč.³¹⁴ Vystačil si s pouhými gesty či neartikulovatelnými zvuky.³¹⁵ Pokud jedinec učinil objev, neměl ho jak předat dál.³¹⁶ Pokrok byl tedy vyloučen a umění zaniklo s objevitelem.³¹⁷

³⁰⁴ Srov. HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, str. 207.

³⁰⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239.

³⁰⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 63.

³⁰⁷ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 106.

³⁰⁸ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 94.

³⁰⁹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 77.

³¹⁰ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 198.

³¹¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 53, 80-81.

³¹² Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 197; srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 15.

³¹³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 53, 80-81.

³¹⁴ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 70.

³¹⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 54-55.

³¹⁶ ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 94.

³¹⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 69.

Člověk měl však stále větší nároky, a protože měl schopnost se zlepšovat, snažil se své potřeby uspokojit. To vedlo ke vzniku soukromého vlastnictví,³¹⁸ na základě něhož se vyvinula první společnost.³¹⁹ Rousseau tento moment popsal často citovanými slovy:

„Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku, prohlásil: Tohle je mé! A našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, béd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat tohoto podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému.“³²⁰

Za základ první společnosti Rousseau označil soužití muže, ženy a dětí.³²¹ Lidé poznali lásku a žárlivost a tím, jak emoce vyjadřovali, si vytvořili společnou řeč.³²² Společenský život také vyžadoval, aby se lidé naučili rozlišovat dobro od zla. Schopnost soucítit s ostatními se stala základem prvních morálních zásad. K jejich pochopení už však nestačil pouze cit, ale lidé museli zapojit i rozum.³²³ Podle Rousseaua je tedy rozum součástí lidské přirozenosti stejně jako cit. Druhý jmenovaný se ale vyvinul už v období, kdy člověk žil samotářským způsobem, kdežto rozum až později vlivem společnosti. Z toho Rousseau vyvozuje, že rozum jakožto mladší vrstva přirozenosti je méně přirozený než cit³²⁴ a tím pádem méně důležitý než mravnost.³²⁵ Stejně tak u člověka se dle jeho názoru cit vyvine dřív než rozum. Rousseau doslova píše: *„Cítil jsem dřív, než jsem myslel.“³²⁶*

³¹⁸ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 60.

³¹⁹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 106.

³²⁰ Tamtéž, str. 88.

³²¹ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 246.

³²² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 21-22.

³²³ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 31.

³²⁴ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 197.

³²⁵ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 108.

³²⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 10.

Rozvíjení rozumu dalo lidem schopnost vnímat i budoucnost a nežít jen přítomným okamžikem. To je však vedlo k hromadění majetku a prvním majetkovým nerovnostem mezi nimi.³²⁷ Život ve společenství také otevřel nové možnosti lidské spolupráce. Ta ale podle Rousseaua generuje vzájemnou závislost členů společnosti na sobě³²⁸ a tato závislost je živnou půdou pro ustavení poddanských vztahů mezi nimi.³²⁹ Doslova říká: „*Každý z nás, nemoha se obejít bez druhého stává se v této příčině slabým a bídným.*“³³⁰ Tento způsob uspořádání společnosti totiž zapříčinil nerovnost mezi lidmi,³³¹ která se projevovala jak ve sféře mocenské, tak v oblasti materiální.³³²

Rousseau byl kritikem bohatství, jelikož podle něj vede k přepychu a zahálce.³³³ Tento druh nerovnosti Rousseau nazýval mravní nebo také politickou,³³⁴ protože byla vázána dohodou mezi lidmi.³³⁵ Mravní nerovnost považoval za opak přírodního zákona,³³⁶ který je pro lidi přirozený a tudíž nejvýhodnější.³³⁷ Za počátek tohoto druhu nerovnosti tedy považoval vznik soukromého vlastnictví půdy,³³⁸ které vedlo k ustavení vrchnosti a

³²⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 32.

³²⁸ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68.

³²⁹ Srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 13.

³³⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 99.

³³¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 86; srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 13.

³³² Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82.

³³³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 92.

³³⁴ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139.

³³⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 55.

³³⁶ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 66.

³³⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 52.

³³⁸ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 14-15.

poddaných a rozdělilo tak společnost na bohaté a chudé.³³⁹ Jako další typ nerovnosti uváděl nerovnost přirozenou,³⁴⁰ která je zapříčiněna rozdílem fyzických a duševních sil.³⁴¹

Dokud žili lidé samotářským způsobem, tak rozdíly mezi sebou nevnímali. Jakmile se však začali sdružovat, už nešlo jen o to, jak člověk vidí sám sebe ale i o to, jak ho vnímají ostatní.³⁴² Lidé se začali vzájemně posuzovat a závidět si.³⁴³ Proto člověk společenský může být podle Rousseaua i zlý.³⁴⁴ Dokud žil člověk sám v lese, neměl na kom zlo páchat.³⁴⁵ To se ve společnosti však změnilo, protože ne všechny vztahy mezi lidmi byly ctnostné.³⁴⁶

Ve snaze regulovat zločin vznikly i první zákony.³⁴⁷ Podle Rousseaua je vynalezli bohatí ve snaze udržet si svůj majetek a tak obelhali chudé, že spojit se v politické uspořádání bude oboustranně prospěšné.³⁴⁸ Zákony měly sice lidi chránit, ale zároveň jim vzaly svobodu.³⁴⁹ Na to, že v přirozeném stavu byl člověk nezávislý, ale vlivem společnosti o svou svobodu přišel,³⁵⁰ poukazuje i jeden z nejslavnějších Rousseauových výroků: „*Člověk se narodil jako svobodný, ale všude je v okovech.*“³⁵¹

³³⁹ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68; srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138-139.

³⁴⁰ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 198.

³⁴¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 55.

³⁴² Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141-142.

³⁴³ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 49-50.

³⁴⁴ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68.

³⁴⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 94.

³⁴⁶ Srov. Tamtéž, str. 94.

³⁴⁷ Srov. Tamtéž, str. 103.

³⁴⁸ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 198.

³⁴⁹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 103.

³⁵⁰ Srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 11.

³⁵¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 203.

Dalším aspektem, který Rousseau na civilizaci kritizuje, je, že dle jeho názoru člověk životem ve společnosti zpohodlněl³⁵² a také zdegeneroval. Ubyla mu síla, odvaha k boji³⁵³ a stal se zženštilým.³⁵⁴ Po této kritice nabízí příklady lidských společností, které byly na rozdíl od nás ušetřeny od nákazy zbytečnými vědomostmi, což bylo jejich obrovské štěstí. Tyto společnosti měly lepší morálku a odvážnější bojovníky, tudíž dobývaly bohaté státy zpohodlnělé vlastním bohatstvím. O vzdělcích sousedních států sice věděli, nicméně nechtěli být tak zahálčiví jako oni.³⁵⁵ Jako příklad takových společností, které by pro nás dle jeho názoru měly být vzorem ctností,³⁵⁶ uváděl Spartu³⁵⁷ a dále svou rodnou Ženevu.³⁵⁸

Podle Rousseaua měli lidé ve stavu původní přirozenosti zůstat a důkazem pro toto tvrzení mu byla skutečnost, že někteří lidé stále žijí tímto primitivním divošským způsobem života.³⁵⁹ Divochy a venkovany často uváděl jako příklad ideálního sepětí člověka s přírodou.³⁶⁰ V naší společnosti, kde vládne mocenský systém závislostí, je však dle jeho názoru původní přirozená svoboda ztracena.³⁶¹ Nemůžeme se k ní vrátit,³⁶² jelikož

³⁵² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 24-25.

³⁵³ Srov. PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacquesa Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 36.

³⁵⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 55.

³⁵⁴ Srov. Tamtéž, str. 63.

³⁵⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 25-27.

³⁵⁶ Srov. PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacquesa Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 36.

³⁵⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

³⁵⁸ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 109.

³⁵⁹ Srov. PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacquesa Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 95.

³⁶⁰ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 241-242.

³⁶¹ Srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 19.

³⁶² Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68-69; srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 138.

jsme tak ovlivněni pokrokem, že už nejsme s to rozlišit, co je v nás vlastně původní.³⁶³ Ve svém pozdním díle *O společenské smlouvě* došel nakonec k závěru, že jestliže se nemůžeme vrátit k přírodnímu stavu, řešením je nová společenská smlouva mezi lidmi.³⁶⁴ Ve svých prvních dílech, tj. v *Rozpravě o vědách a umění* a v *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi*, však společnost a civilizaci kritizoval.³⁶⁵ V následující kapitole se budeme zabývat tím, jak se Rousseau v rámci kritiky civilizace stavěl k vědě a umění.

³⁶³ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

³⁶⁴ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 199.

³⁶⁵ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39; srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 65.

11. Vědy a umění

Na otázku Dijonské akademie, zda přispěl pokrok věd ke zkáze či rozvoji mravů, odpověděl Rousseau záporně.³⁶⁶ Ve své Rozpravě o vědách a umění tvrdil, že vědy a umění nepřispěly ke zlepšení společnosti vůbec ničím a naopak je považoval za znamení úpadku.³⁶⁷ Byl totiž toho názoru, že kazí mravy,³⁶⁸ protože vznikly z neřestí:

„Astronomie se zrodila z pověrčivosti, řečnictví ze ctižádosti, nenávisti, hněvu a lichocení, geometrie z lakomství, fyzika ze zbytečné zvědavosti, všechny vědy, dokonce i morálka z lidské pýchy.“³⁶⁹

S ctností jsou tedy dle jeho názoru vědy a umění neslučitelné.³⁷⁰ Kromě toho kvůli nim lidé zpohodlněli, jsou marnivější³⁷¹ a muži jejich vlivem ztrácejí odvahu potřebnou k boji.³⁷² Odvádějí je totiž od povinností, kterými měl na mysli obranu vlasti.³⁷³ Jako příklad uvádí Římany, kteří nejdříve žili prostě a byli odvážnými vojáky, ale posléze se zahrnuli uměním, vědami a přepychem, čímž předznamenali pád své říše.³⁷⁴ I v samotném

³⁶⁶ Srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 17.

³⁶⁷ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138-139.

³⁶⁸ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 92.

³⁶⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 32.

³⁷⁰ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

³⁷¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 34-35.

³⁷² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 103.

³⁷³ Srov. PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacquesa Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 36-37.

³⁷⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 29-36.

Římě se těšil větší vážnosti vzor drsného barbara než uhlazeného učence, což dokládá např. Quintus Horatius Flaccus či Publius Cornelius Tacitus.³⁷⁵

Rousseau útočil dokonce i na takovou vědu, jakou je lékařství: „*Nevím věru, z jaké bolesti nás lékaři léčí, ale vím, že nám způsobují bolesti velmi zlé; zbabělost, malomyslnost, lehkověrnost, strach před smrtí; vyhojí-li tělo, zabijejí zmužilost. Jaký to užitek pro nás, že způsobují, aby mrtvoly chodily?*“³⁷⁶

Další inspiraci Rousseau našel v Sokratovi, který sice byl považován za moudrého, ale přesto svým postojem: „*Nevím, ani se nedomnívám, že vím,*“³⁷⁷ dle Rousseauových slov „*vynášel do nebes neznalost.*“³⁷⁸ Sám Rousseau později podobnou myšlenku formuloval slovy: „*Chceme vše proniknouti, vše seznati. Jediná věc, kterou nedovedeme, je nechtíti věděti to, čeho věděti nemůžeme.*“³⁷⁹

Ani o umění neměl Sokrates valné mínění, jak zaznamenal Platón v dialogu Gorgias: „*Umění vezme muže s dobrými vlohami a učiní jej horším, že nedovede ani sám sobě pomáhat ani vysvobodit z největších nebezpečství ani sebe ani nikoho jiného, nýbrž je od svých nepřátel olupován o všechno a vůbec žije beze cti ve své obci. Takovému člověku můžeš – i když to je snad příliš hrubé slovo – dávat pohlavky a nic se ti nestane.*“³⁸⁰

Dále Platón zastával názor, že umění neusiluje o to udělat obecnost lepší, nýbrž o to se mu pouze zalíbit.³⁸¹ Podobně Rousseau v odpovědi Dijonské akademii prohlásil, že vědy a umění člověka nezdokonalují a ani ho nedělají moudřejším. Pro člověka jsou jen

³⁷⁵ Srov. KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmatný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 9.

³⁷⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 67.

³⁷⁷ PLATÓN, *Obrana Sókrata*, 21d.

³⁷⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 28-29.

³⁷⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 314.

³⁸⁰ PLATÓN, *Gorgias*, 486b.

³⁸¹ Srov. Tamtéž, 501e.

ztrátou času³⁸² a ničí mu zdraví.³⁸³ K očistě mravů dle jeho názoru nepřispívají také proto, že vše dobré už bylo vytvořeno přírodou. To ostatní, co vytvořila společnost a kultura, je podle Rousseaua umělé a zkažené.³⁸⁴ Člověk je navíc životem v civilizaci deformován natolik, že ani jeho potřeby už nejsou přirozené.³⁸⁵

V souladu s heslem: „*Zpět k přírodě*“³⁸⁶ byl Rousseau toho názoru, že příroda nás chtěla před vědami chránit, jako se matka snaží ochránit své dítě před nebezpečnou zbraní.³⁸⁷ Člověk ale podle Rousseaua mění všechno okolo a to včetně sebe,³⁸⁸ ačkoliv „*vše je dobré, jak vychází z rukou tvůrcových, ale kazí se v rukou lidských.*“³⁸⁹

O umění Rousseau tvrdil, že člověka naučilo se přetvařovat, takže už není možné vidět, jakou povahu má doopravdy.³⁹⁰ V původním přirozeném stavu sice člověk neměl uhlazené vystupování, ale když se lidé setkali, alespoň vzájemně věděli, s kým mají tu čest.³⁹¹ Sám Rousseau se ve svých dílech snažil se nepřetvařovat a být zcela upřímný.³⁹² Ve Vyznáních a ve Snách samotářského chodce líčil dokonce i intimní záležitosti svého života, což v jeho době nebylo zvykem.³⁹³

³⁸² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 34-35.

³⁸³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 106-107.

³⁸⁴ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 195-196.

³⁸⁵ Srov. Tamtéž, 196.

³⁸⁶ HESSE, Helge. *Citáty, ktoré pohnuly dejinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139.

³⁸⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

³⁸⁸ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 49; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jirí. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 24.

³⁸⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 46; HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 153.

³⁹⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 22.

³⁹¹ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

³⁹² Srov. PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacquesa Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 30-31.

³⁹³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 17-18.

Ačkoliv *Rozprava o vědách a umění* nebyla jeho posledním literárním dílem, dalším předmětem jeho kritiky byla i samotná literatura. Úpadek lidských mravů dokonce datoval do doby začátku literární vzdělanosti.³⁹⁴ Ke zhoršení situace dle jeho názoru došlo po vynálezu knihtisku, který jen přispěl k lepšímu dochování nebezpečných myšlenek obsažených v knihách.³⁹⁵ Přesto ale existovaly dvě knihy, které k přečtení doporučoval. První z nich byla Bible³⁹⁶ a druhou *Robinson Crusoe*,³⁹⁷ vzor člověka, který dokázal přežít sám v přírodě.³⁹⁸

Rousseauův útok na vědu a umění pramenil z jeho nesouhlasu se všeobecným postojem doby, že člověk by se měl řídit hlavně rozumem.³⁹⁹ Oproti rozumu totiž zdůrazňoval cit⁴⁰⁰ a oproti civilizaci prostotu a přirozenost.⁴⁰¹ Pokud je ale původní přirozenost ztracena, je otázkou, jak bychom tedy měli žít? Ideálem, kterého dosáhnout ještě můžeme, je dle Rousseaua přírodní pospolitost neboli stav,⁴⁰² kdy se lidé začali sdružovat a žili v rodinách, ale ještě nebyli negativně ovlivněni pokrokem.⁴⁰³ Nabízí se ale otázka, jak by podle Rousseaua měli lidé v přírodní pospolitosti vychovávat své děti, aby to bylo přirozené a jestli se mohou vzdělávat, nebo jim je studium zapovězeno stejně jako věda? Na to se pokusíme dát odpovědi v následující kapitole.

³⁹⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Jean-Jacques Rousseau zo Ženevy. Odpoveď*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 58.

³⁹⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 44.

³⁹⁶ Srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 12.

³⁹⁷ SMÉKALOVÁ, Eleonora. PROCHÁZKA, Roman. *Vybrané otázky pedagogické psychologie pro psychology*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 53.

³⁹⁸ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 50.

³⁹⁹ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

⁴⁰⁰ HESSE, Helge. *Citáty, ktoré pohnuly dejinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 29-30.

⁴⁰¹ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68; srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 153.

⁴⁰² Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 115-117.

⁴⁰³ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 246.

12. Studium a výchova

Rousseau sice byl autorem odsuzujících výroků, co se týče vzdělání, např.: „*Lidé jsou zvrhlí. Ještě horší by byli, kdyby se naneštěstí rodili vzdělání.*“⁴⁰⁴ Sice považoval vzdělání za pramen všech neřestí,⁴⁰⁵ ale našli bychom u něj i kritiku vzdělání, v rámci níž už navrhoval, jak by probíhat mělo, např. že nemá smysl, aby se děti musely učit z paměti to,⁴⁰⁶ co stejně zapomenou, ale vzdělání by je mělo připravit na život a zaměstnání.⁴⁰⁷ Chybou podle Rousseaua je, pokud vzdělání plodí učence, protože ti společnosti nijak užiteční nejsou.⁴⁰⁸ Např. o filosofech neměl valné mínění,⁴⁰⁹ protože byl znepokojen rozporuplností jejich úvah: „*Čítáme-li jejich hlasy, vidíme, že jest každý osamocen; spojí se jen proto, aby vedli hádky.*“⁴¹⁰ Označil je za pyšné a sebestředné šarlatány, kteří se předbíhají v nabízení svých výmyslů,⁴¹¹ pohrdají lidmi, zanedbávají vztahy s nimi, soustředí se jen na sebe a na své studium.⁴¹² Výjimku udělil pouze geniálním jedincům, v jejichž případě nelze studium považovat za ztrátu času.⁴¹³ Jsou prý tak výjimeční, že ani nepotřebují učitele.⁴¹⁴ Přesto by se podle Rousseaua měli živit něčím praktickým a své

⁴⁰⁴ BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

⁴⁰⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239.

⁴⁰⁶ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 15.

⁴⁰⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 40-41.

⁴⁰⁸ Srov. Tamtéž, str. 33-34.

⁴⁰⁹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 103-104.

⁴¹⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 314.

⁴¹¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 43-44.

⁴¹² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 103-104.

⁴¹³ Srov. Tamtéž, str. 107.

⁴¹⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 45.

nadání realizovat ve volném čase. Králům navíc radil, aby si takto nadané muže vzali za rádce.⁴¹⁵ Za geniální označil například Francise Bacona a René Descarta.⁴¹⁶

Vzdělání úzce souvisí i s výchovou. Rousseauův názor na vzdělávání v Rozpravě o vědách a umění, že děti by se měly učit něco praktického, byl první vlastovkou jeho přemýšlení, jak by se mělo vzdělávání dětí pojmut. Jeho kniha *Emil čili o vychování* se stala významnou součástí pedagogické literatury⁴¹⁷ a to i přesto, že sám Rousseau dal všech svých pět dětí do sirotčince.⁴¹⁸ Ačkoliv ve svých Rozpravách se vyjadřoval kriticky vůči pokroku, jeho *Emil čili O vychování* z hlediska pedagogiky pokrokový určitě byl.⁴¹⁹ Představil v něm svůj koncept přirozené a svobodné výchovy.⁴²⁰

Rousseau se vymezoval vůči postoji své doby, že dítě je od přírody špatné a dospělí ho mají napravit.⁴²¹ Jeho názory na výchovu dětí vycházely naopak z předpokladu, že člověk je od přirozenosti dobrý a kazí ho až společnost.⁴²² Podle Rousseaua je ideální takový vychovatel, který upřednostňuje potřeby dítěte před svými vlastními, přizpůsobuje výuku věku dítěte⁴²³ a rozvíjí jeho přirozené vlohy.⁴²⁴ Tím totiž rozvíjí to dobré, co už

⁴¹⁵ Srov. Tamtéž, str. 46.

⁴¹⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 103-104.

⁴¹⁷ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137.

⁴¹⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 336; Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 49; srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 372.

⁴¹⁹ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 74-75.

⁴²⁰ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, 1995, Votobia, str. 137.

⁴²¹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 93.

⁴²² PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141.

⁴²³ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 107; Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 67.

⁴²⁴ Srov. HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, str. 207; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 86-87.

v dítěti je.⁴²⁵ Nemá mu jen přikazovat,⁴²⁶ nutit ho,⁴²⁷ nebo ho trestat,⁴²⁸ protože příkazy vedou pouze ke slepé poslušnosti, tresty k pocitu ponížení⁴²⁹ a navíc učí dítě lhát.⁴³⁰ O výuce, která je tvrdá jako „pěst, před kterou je třeba se krčít,⁴³¹“ mluvil s despektem. Ostatně sám jako mladý kvůli fyzickým trestům a ponižování⁴³² z učení utekl.⁴³³ Ve své knize Emil čili o vychování bojoval proti postoji, že děti bolí tresty méně a proto by se měly trestat více a to až do doby, než dostanou rozum.⁴³⁴ Výchova by dle jeho názoru měla vést k formování svobodného jedince⁴³⁵ a nikoliv otroka společnosti,⁴³⁶ protože na svobodu mají mít právo všichni lidé včetně dětí.⁴³⁷

Svůj výchovný postup nazýval též negativní výchova.⁴³⁸ Jejím heslem bylo: „Čiňte opak toho, co se činí obyčejně a učiníte dobře skoro vždycky.“⁴³⁹ Analogicky s myšlenkou, že člověk je přirozeně dobrý a kazí ho až civilizace, situoval Rousseau výchovu do volné

⁴²⁵ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137.

⁴²⁶ Srov. MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992, str. 74-75.

⁴²⁷ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 67; srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137.

⁴²⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar. Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 108; srov. HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, str. 207.

⁴²⁹ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 15.

⁴³⁰ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 50.

⁴³¹ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239.

⁴³² Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39.

⁴³³ Srov. PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008, str. 206; srov. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999, str. 269.

⁴³⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar. Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 93.

⁴³⁵ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137; srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 67.

⁴³⁶ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 17.

⁴³⁷ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39.

⁴³⁸ Srov. Tamtéž, str. 64.

⁴³⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar. Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 110.

přírody,⁴⁴⁰ která má být největším pomocníkem.⁴⁴¹ Doslova říkal: „*Nedopustíte, aby se něco dělalo. Nejlepším vychovatelem je příroda.*“⁴⁴² Vychovatel by se tedy měl snažit zabránit vlivu civilizace⁴⁴³ a zbytek už obstará příroda.⁴⁴⁴ Dítě je dle jeho názoru žákem přírody a ne vychovatelovým. „*Vychovatel má jenom studovati u této učitelky první a zamezovati, aby se nejednalo proti ní.*“⁴⁴⁵

V Rousseauově konceptu výchova probíhala ve fázích.⁴⁴⁶ V první etapě života by podle Rousseaua měla dítě vychovávat jeho matka.⁴⁴⁷ Kritizoval totiž matky z vyšších vrstev společnosti za to, že dávají své děti kojným:

„*Od té doby, co matky, zapomínajíce na svou první povinnost, nechtějí své děti již živiti, musejí se svěřovati najatým ženám, které, jsouce takto matkami dětí cizích, pro něž u nich nemluví hlas přírody, hledají jen, jak by si uspořily práce... A něžné ty matky, které jsouce zbaveny svých dětí, oddávají se vesele městským zábavám.*“⁴⁴⁸

Vzhledem k tomu, že kniha *Emil čili O výchování* měla na soudobé smýšlení o výchově značný vliv, jedním z jejích efektů byla i skutečnost, že matky z vysoké společnosti přestaly své děti svěřovat chůvám a začaly se o ně starat samy.⁴⁴⁹ Co se týče kojenců, vymezoval se Rousseau např. i vůči tomu, aby byla nemluvnata pevně

⁴⁴⁰ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62; srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 140.

⁴⁴¹ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 27.

⁴⁴² Tamtéž, str. 31.

⁴⁴³ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137.

⁴⁴⁴ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 31.

⁴⁴⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 75.

⁴⁴⁶ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 28.

⁴⁴⁷ Srov. Tamtéž, str. 28.

⁴⁴⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 55.

⁴⁴⁹ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 8, 15.

zabalována. Dle jeho názoru to tak příroda nezamýšlela a proto by je raději nechal se pohybovat volně.⁴⁵⁰

Poté, co matku označil za první vychovatelku dítěte, Rousseau uvádí, že v dalších etapách vývoje dítěte by se o něj měl starat pouze vychovatel.⁴⁵¹ Do této role ve své knize *Emil čili O vychování* pasoval přímo sám sebe. Svou negativní výchovu by uplatňoval např. tak, že by Emila nenutil pracovat, ale nechal by ho volně pobíhat venku, aby si své dětství užil.⁴⁵² Také by ho nenutil sedět,⁴⁵³ protože dle jeho názoru bychom dětem neměli bránit v pohybu. Jejich přirozená potřeba se hýbat jim totiž posiluje tělo.⁴⁵⁴

S dítětem do dvanácti by se během výchovy nemělo rozumovat, protože rozum jednoduše ještě nemá: „*Cvičte jeho tělo, jeho údy, jeho smysly, jeho síly, jeho duši však držte, pokud možno nečinnou.*“⁴⁵⁵ Mezi dvanáctým a patnáctým rokem je dle Rousseaua naopak dítě doslova vědychtivé. Jeho motivací pro studium věd by však neměla být touha po tom, aby bylo považováno za moudré, nýbrž přirozená zvědavost. Nemá se učit z knih ale ze světa samotného. Doslova říká: „*Ať se neučí vědě, ať ji vynalézá.*“⁴⁵⁶ V této části *Emila čili O vychování* je patrné, že Rousseauovo prvotní odmítnutí věd v *Rozpravě o vědách a umění*, v níž tvrdil, že vědy jsou znamením úpadku lidstva,⁴⁵⁷ nebylo jeho celoživotním postojem a svůj názor posléze přehodnotil. Že se svou první *Rozpravou* později nebyl zcela spokojen, poznamenal i ve *Vyznáních*:

⁴⁵⁰ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 83.

⁴⁵¹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 128.

⁴⁵² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 83, 91-92.

⁴⁵³ Srov. Tamtéž, str. 100-101.

⁴⁵⁴ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 40-41.

⁴⁵⁵ Tamtéž, str. 110.

⁴⁵⁶ Srov. Tamtéž, str. 196.

⁴⁵⁷ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138-139.

„*Toto dílo, plné vroucnosti a síly, naprosto postrádá logiky a řádu; ze všech děl, jež vzešla z mého pera, je nejchudší, pokud jde o vyváženost a soulad. Ať se člověk narodí jakkoli nadán, psát se nenaučí naráz.*“⁴⁵⁸

V Emilovi dále píše, že od patnácti let dítěte je čas na rozvíjení jeho mravnosti. Výchova by se v tomto období měla přesunout do města.⁴⁵⁹ Aby totiž dítě mohlo udělat dobrý skutek, logicky nesmí žít v izolaci.⁴⁶⁰ S Rousseauovými fázemi vývoje však panuje mezi badateli nesouhlas. Myšlení a cítění se totiž dle Rousseauových oponentů nevyvíjejí postupně nýbrž zároveň.⁴⁶¹

Podle Rousseaua není také žádoucí, aby vychovatel žáka učil pouze teorii, kterou si má zapamatovat.⁴⁶² Zastával totiž názor, že aby si žák látku opravdu pamatoval, měl by mít možnost si vše vyzkoušet v praxi a k závěru dojít sám.⁴⁶³ Jedině tak bude vycházet ze sebe samého a ze své přirozenosti, která je dobrá.⁴⁶⁴ Naučí se poznávat přirozené následky svých činů⁴⁶⁵ a díky tomu si poznatky v paměti také uchová.⁴⁶⁶ Jeho paměť navíc nebude zahlcena a to, co si osvojí, bude opravdu ovládat. Doslova říkal: „*Ať nezná vědomostí proto, že jste mu jich sdělili, nýbrž proto, že jich nabyl sám.*“⁴⁶⁷

S učením ze zkušenosti podle Rousseaua souvisí také to, že by rodiče neměli dítě před vším chránit a bát se o něj. Podle Rousseaua by dítě mělo být vystaveno zkouškám,

⁴⁵⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 343.

⁴⁵⁹ SMÉKALOVÁ, Eleonora. PROCHÁZKA, Roman. *Vybrané otázky pedagogické psychologie pro psychology*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 54.

⁴⁶⁰ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 41-42.

⁴⁶¹ SMÉKALOVÁ, Eleonora. PROCHÁZKA, Roman. *Vybrané otázky pedagogické psychologie pro psychology*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 54.

⁴⁶² Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 67.

⁴⁶³ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 154.

⁴⁶⁴ Srov. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995, str. 137.

⁴⁶⁵ Srov. ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008, str. 39; srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 29.

⁴⁶⁶ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 129.

⁴⁶⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krekar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 197.

protože příroda zachová ty nejsilnější z nich.⁴⁶⁸ Sám Rousseau jako vychovatel Emila by se nesnažil ho před vším chránit a nebál by se úzkostlivě, kdyby se zranil. Naopak, pokud by se Emil poranil, byl by rád, že se tím učí snášet bolest, která k životu patří.⁴⁶⁹

V souvislosti se svou ideou, že by lidé měli žít prostě⁴⁷⁰ a že dobro vychází z přirozenosti a přírody,⁴⁷¹ zastával Rousseau názor, že s obrodou společnosti je třeba začít už při výchově dětí.⁴⁷² Proto si jako hypotetický vychovatel vybral chlapce urozeného původu a ne venkovana. Lidé z venkova jsou totiž dle jeho názoru přirozenosti blíže a jsou mravnější než lidé z města žijící v bohatství a přepychu, a proto na jejich výchově není třeba nic měnit.⁴⁷³

Otázkou však je, k čemu je nutná výchova, pokud se člověk rodí čistý a přirozenému stavu je blíže než dospělí lidé? Rousseau se přímo nad tímto paradoxem nezamýšlel, ale dle jeho názoru dítě dospělého potřebuje proto, že je slabé. To však podle Rousseaua neznamena, že by měl dospělý dítěti vnučovat svou vůli. Vychovatel má vývoj dítěte pouze podporovat v jeho přirozenosti a nezasahovat do něj. Dalším paradoxem ale je, že Rousseau v Emilovi předkládá propracovaný seznam úkolů, který má vychovatel s dítětem zvládnout – např. má dítě nechat se ztratit, aby se naučilo se orientovat. Je tedy otázkou, jestli se opravdu jedná o výchovu svobodnou. Emil si totiž nemůže zvolit, jestli bude žít v přírodě nebo ve městě. Nemá svobodu volby, je pouze „osvobozen“ od civilizace, kterou Rousseau považoval za škodlivou.⁴⁷⁴ Svobodnou výchovou tedy Rousseau neměl na mysli to, že by si dítě mohlo dělat, co chce. Důkazem jsou i jeho

⁴⁶⁸ Srov. Tamtéž, str. 58.

⁴⁶⁹ Srov. Tamtéž, str. 91-92.

⁴⁷⁰ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68.

⁴⁷¹ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006, str. 49; srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 117.

⁴⁷² SMÉKALOVÁ, Eleonora. PROCHÁZKA, Roman. *Vybrané otázky pedagogické psychologie pro psychology*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 53.

⁴⁷³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 65.

⁴⁷⁴ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 63-66.

výchovné rady. Pokud totiž dítě rozbije okno, Rousseau radí nedat okna spravit, aby dítě dostalo rýmu, nebo ho zavřít na tmavém místě, aby pochopilo, k čemu jsou okna dobrá.⁴⁷⁵

Rousseau si byl vědom, že jeho výchovný systém má mnoho překážek – např. izolaci dítěte od rodiny i dětí jeho věku.⁴⁷⁶ Stejně jako v otázce lidské přirozenosti, kdy Rousseau svůj popis původní lidské přirozenosti chápal jako určité měřítko⁴⁷⁷ a věděl, že už se k původnímu přirozenému stavu nemůžeme navrátit,⁴⁷⁸ ale pouze se k němu přiblížit, i v otázce výchovy dítěte je jeho popis určitým ideálem. Tímto ideálem nám ukazuje „*cíl, který si máme stanovit: nepraví, že ho můžeme dosíci; ale praví, že tomu, kdo se k němu přiblíží nejlépe, dílo nejlépe se zdaří.*“⁴⁷⁹

Nutno zmínit, že velmi podobné názory na vzdělávání jako Rousseau zastával o století dříve náš velký myslitel Jan Amos Komenský.⁴⁸⁰ Vymezoval se proti tomu, aby se děti učily z paměti to, čemu neporozuměli; aby je učitel fyzicky trestal a nutil je. Také o školách se vyjadřoval jako o mučírňách. Vzorem mu byla příroda, kterou chápal jako přirozený řád a vzdělávání by dle jeho názoru mělo přírodu napodobit.⁴⁸¹ Věřil tomu natolik, že v přírodě dokonce vyučoval.⁴⁸²

Rousseauovo heslo: „*Zpět k přírodě*“⁴⁸³ tedy ovlivňovalo jeho názory na vědu, umění, studium i výchovu dětí. Vzhledem k tomu, že byl křesťan, nabízí se otázka, zda

⁴⁷⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 111.

⁴⁷⁶ Srov. Tamtéž, str. 111.

⁴⁷⁷ Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 154.

⁴⁷⁸ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68-69.

⁴⁷⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 111.

⁴⁸⁰ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 27.

⁴⁸¹ Srov. HAVELKA, Jaroslav. *Úvod*. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika česká*. Praha, I. L. Kober, 1892, str. 17-18, 25-26.

⁴⁸² Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 27.

⁴⁸³ HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139.

ovlivnilo i jeho pojetí náboženství. Považoval víru v Boha za něco přirozeného, a jestli ano, jakým způsobem bychom ji měli praktikovat? To si zodpovíme v další kapitole.

13. Přirozené náboženství

Jednou z věcí, kterou podle Rousseaua člověk studovat může, je Písmo. Považoval to za plnění povinností křesťana⁴⁸⁴ a sám rád po večerech čítával Bibli.⁴⁸⁵ V Rozpravě o vědách a umění se vymezoval vůči osvícencům a jejich kritickému postoji k náboženství.⁴⁸⁶

Jeho náboženský život byl plný zvrátů. Vzhledem k tomu, že pocházel ze Ženevy, byl původně protestantského vyznání. Kvůli paní de Warens ale konvertoval ke katolictví. Když se později vrátil do Ženevy, konvertoval zpět k protestantismu.⁴⁸⁷

Svou myšlenku návratu k přirozenosti zakomponoval i do svých úvah o náboženství.⁴⁸⁸ Rousseau nevěřil, že by svět a život mohl vzniknout, aniž by je někdo stvořil. Dle jeho názoru je „svět řízen vůlí mocnou a moudrou.“⁴⁸⁹ Nebyl ale přítelem víry institucionalizované, protože se stal trnem v oku jak katolické tak protestantské církve.⁴⁹⁰ V díle *Emil čili O vychování* v kapitole nazvané *Vyznání savojského vikáře* vyslovil myšlenku přirozeného náboženství. Podle Rousseaua není církev a teologie potřeba,⁴⁹¹ protože Bůh je příroda okolo nás.⁴⁹² Za tyto názory byl vykázán jak z Francie, tak ze Ženevy⁴⁹³ a zbytek života strávil ve vyhnanství.⁴⁹⁴

⁴⁸⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Poznámky k reakcii na moju Rozpravu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 81.

⁴⁸⁵ Srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 12.

⁴⁸⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 34.

⁴⁸⁷ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 78-79.

⁴⁸⁸ Srov. Tamtéž, str. 108.

⁴⁸⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O vychování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926, str. 324.

⁴⁹⁰ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 16; srov. NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007, str. 372-373.

⁴⁹¹ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 248-249.

⁴⁹² Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 26.

⁴⁹³ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62.

Odmítnutí jeho rodnou Ženevou ho překvapilo dvojnásob.⁴⁹⁵ Ať žil kdekoliv, považoval se za jejího občana. Dokonce se i podepisoval občan Ženevy a věnoval tomuto městu celý spis.⁴⁹⁶ Zabýval se v něm otázkou, proč jeho rodnému městu rozhodně nechybí divadlo. Jednalo se tedy o další kritiku umění, kterou si načrtneme v následující kapitole.

⁴⁹⁴ Srov. LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 64.

⁴⁹⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 577.

⁴⁹⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 21.

14. Divadlo

Rousseauův přítel Jean Baptiste le Rond d'Alembert byl autorem hesla Ženeva v Diderotově Encyklopedii. V tomto článku vyslovil názor, že by bylo příhodné zřídit v Ženevě malé divadlo. Rousseau byl ale představou divadla v jeho rodném městě velmi pobouřen a odpověděl svému příteli dopisem.⁴⁹⁷ Napadl v něm osvícenskou tezi, že divadlo člověka nejen baví ale i poučí a tvrdil, že divadlo je jen zábava, která odvádí lidi od práce. Další negativum divadla spatřoval v tom, že během představení zaujímá spravedlivý postoj i ten divák, který by v životě spravedlivý nebyl, protože nejde o jeho spor a nemá v něm žádné osobní zájmy.⁴⁹⁸ I proto podle Rousseaua divadlo nemá výchovný potenciál.⁴⁹⁹ V divadle se navíc dle jeho názoru lidé odcizují, protože se soustředí na něco vymyšleného a zapomínají na své bližní.⁵⁰⁰

Dále se Rousseau inspiroval známým Aristotelovým tvrzením z Poetiky: „*A v tomto smyslu se liší také tragédie od komedie; vždyť tato chce napodobiti lidi špatnější, než jsou lidé nyní, ona však lepší.*“⁵⁰¹ Rousseau tuto myšlenku však interpretoval tak, že jestliže tragédie zobrazuje lidi lepší, než jsou a komedie naopak horší, znamená to, že divadlo nezobrazuje realitu a proto nás o ní nemůže poučit.⁵⁰² Co se týče divadla, Rousseau tedy neuznával Aristotelovu myšlenku, že umění je nápodoba světa.⁵⁰³ Podle něj je divadlo pouhou fikcí, která nás o realitě nemůže nic naučit.⁵⁰⁴ Nesouhlasil ani s Aristotelovou tezí,

⁴⁹⁷ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 484-485.

⁴⁹⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 45.

⁴⁹⁹ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 10-11.

⁵⁰⁰ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 37.

⁵⁰¹ ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

⁵⁰² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 49.

⁵⁰³ ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

⁵⁰⁴ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 10-11.

že tragédie vyvolává v divácích soucit a děs⁵⁰⁵ a tím je může očistit od jejich vášní.⁵⁰⁶ Vzhledem k tomu, že Rousseaua věřil, že „člověk je od přirozenosti dobrý,“⁵⁰⁷ nedávala mu Aristotelova myšlenka katarze smysl. Nechápal totiž, proč by člověk měl „být očištěn od vášní, které ještě nevlastní.“⁵⁰⁸ Proto Rousseau princip katarze zpochybňoval. Nevěřil totiž, že se vášní zbavíme tak, že je prožíváme. Za jediný způsob, jak se jich zbavit, považoval používání našeho rozumu. Ten ale dle jeho názoru nemá v divadle žádný účinek.⁵⁰⁹

Podle Rousseaua v nás divadlo podporuje sklony, které už od přírody máme.⁵¹⁰ Z toho vyvodil, že pro nás vlastně není žádným přínosem a je zbytečné. Na otázku, zda divadlo kazí mravy, dal dvojí odpověď: Pokud je lid dobrý, pak ano,⁵¹¹ ale pokud dobrý není a jeho mravy už zkažené jsou, pak je divadlo naopak dobré, protože odvádí pozornost lidu od páchání ještě větších neřestí.⁵¹² Přehodnotil tak svůj názor z Rozpravy o vědách a umění, že umění kazí mravy⁵¹³ a začal rozlišovat, že v různých prostředích má odlišné účinky.

Divadlo podle Rousseaua navíc stírá rozdíly mezi muži a ženami a vzhledem k tomu, že v divadle vládnu ženy, potlačuje mužnost.⁵¹⁴ Samo herecké povolání je podle

⁵⁰⁵ Srov. CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Přeložil kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha, KLP, 2009, str. 134.

⁵⁰⁶ Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 18.

⁵⁰⁷ PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 141.

⁵⁰⁸ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 12.

⁵⁰⁹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 42.

⁵¹⁰ Srov. Tamtéž, str. 39.

⁵¹¹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 102.

⁵¹² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 108-109.

⁵¹³ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 92.

⁵¹⁴ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 13.

něj založeno na přetvářce, proti které se vymezoval už ve své první Rozpravě.⁵¹⁵ V Dopisu d'Alibertovi vyjádřil svou nelibost nad tím, že herec má v popisu práce předstírat, že je někdo jiný. Tím se totiž dle Rousseaua zřiká sám sebe a své přirozenosti.⁵¹⁶ Divadlo je dle jeho názoru opakem přirozenosti a přírody, protože vše v něm je pouhou fikcí.⁵¹⁷ Navíc má zřízení divadla pro obec i negativní ekonomické dopady, jako např.: Nedbalost při práci, zvýšení rodinných výdajů, tím pádem zvýšení cen prodávaných produktů a menší odbyt; dále zvýšení daní kvůli nákladům okolo divadla, také parádivost žen a vpád přepychu.⁵¹⁸ Kromě toho byl přesvědčen, že divadlo zvýrazňuje nerovnost mezi lidmi, protože pro bohaté občany je lístek levný kdežto pro chudé naopak drahý.⁵¹⁹ Divadelní představení by Rousseau nahradil městskými slavnostmi, při nichž nikdo nic nepředstírá, každý je sám sebou a posilují se mezilidské vztahy.⁵²⁰

⁵¹⁵ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30; srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 114-115.

⁵¹⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alibertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 108.

⁵¹⁷ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alibertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 14.

⁵¹⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alibertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 89-90.

⁵¹⁹ Srov. Tamtéž, str. 146-147.

⁵²⁰ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alibertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 15.

Závěr

Jedním z rozdílů Aristotelova a Rousseauova pohledu na vědu a umění jsou dle mého názoru jejich odlišné premisy ohledně lidské přirozenosti. Aristotelés pozoroval lidské počínání a snažil se pochopit, proč je přirozenost člověka taková, jaká je. Jestliže se člověk zabývá vědou, Aristoteles hledal vysvětlení, proč se vědou zabývá a odpovědí mu byla přirozená lidská touha po poznání.⁵²¹ Věda je dle jeho názoru přirozený proces poznávání tohoto světa.⁵²² Stejně tak hledal odpověď na otázku, co vede člověka k umělecké tvorbě a důvodem je podle něj přirozená lidská schopnost napodobovat.⁵²³ Nesnažil se lidem předepisovat, jací mají být, ale zkoumal, jací jsou.

Jean-Jacques Rousseau vycházel z úplně jiné premisy. Tvrdil, že lidskou přirozenost nemůžeme poznat pozorováním lidí okolo sebe, nýbrž pochopením toho, jak člověk žil původně, než se vlivem okolností a pokroku změnil.⁵²⁴ Jeho východiskem tudíž nebylo pozorování jednotlivců, z kterého by vyvodil obecnou pravdu, jako tomu bylo u Aristotela, ale idea původního člověka, na základě níž posuzoval společnost, v níž žil. Představa divoce žijícího, na nikom nezávislého a tím pádem svobodného člověka mu byla ideálem a soudobá společnost naopak terčem kritiky.⁵²⁵ Té neunikly ani vědy a umění, které sice považoval za lidský vynález, ale dle jeho názoru byly ukazatelem toho, jak se člověk změnil k horšímu.⁵²⁶ Pro Aristotela byly umělecké výtvoř výrazem přirozených

⁵²¹ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, I, 1; srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 41.

⁵²² Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 58.

⁵²³ Srov. ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

⁵²⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 55.

⁵²⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 57.

⁵²⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 32; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 92.

lidských potřeb,⁵²⁷ pro Rousseaua naopak jedním z důkazů, že člověk svou původní přirozenost nadobro ztratil.⁵²⁸

Při svém pozorování si Aristoteles všiml, že člověk žije ve společenství druhých lidí a proto jej definoval jako bytost společenskou (ζῷον πολιτικόν).⁵²⁹ Samotářský život dle jeho názoru není pro člověka přirozený.⁵³⁰ Rousseau zastával zcela opačné východisko. Život ve společnosti⁵³¹ pro něj byl prvním krokem k tomu, aby se dříve svobodný, divoce žijící člověk začal měnit a o svou původní přirozenost postupně přišel.⁵³² Původ lidských hříchů viděl právě v soužití s ostatními lidmi.⁵³³ Osamocení člověk dle jeho názoru nemůže nikomu ublížit, protože ani neví, co je to zlo.⁵³⁴ Civilizace tedy dle jeho názoru člověka kazí, a proto jeho heslo znělo: „*Zpět k přírodě*.“⁵³⁵ Na základě toho formuloval i svůj koncept výchovy dětí. Nejlepší je dle jeho názoru vychovávat děti ve volné přírodě,⁵³⁶ protože právě příroda je nejlepší vychovatelkou.⁵³⁷

Při svém zkoumání člověka dospěl Aristoteles k přesvědčení, že svět je určen k tomu, aby byl poznáván a člověk je ten, kdo má světu systematicky rozumět.⁵³⁸ Když totiž člověk porozumí světu a bohu, porozumí dle jeho názoru i sám sobě a jeho život bude

⁵²⁷ Srov. ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

⁵²⁸ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

⁵²⁹ Srov. ARISTOTELES, *Politika*, I, 2.

⁵³⁰ Srov. HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně*. Příbram, TRITON, 2008, str. 73.

⁵³¹ Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 106.

⁵³² Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 138.

⁵³³ Srov. ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 13.

⁵³⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 77; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 94.

⁵³⁵ HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 139.

⁵³⁶ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62; srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 140.

⁵³⁷ Srov. CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967, str. 31.

⁵³⁸ Srov. LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jinek. Praha, OIKOYMENH, 2016, str. 20, 138-139, 332.

na vyšší úrovni.⁵³⁹ Dokonce se tím přiblíží životu boha a překročí tím vlastní lidskou přirozenost.⁵⁴⁰ Člověk se totiž podle Aristotela bohu podobá a to právě svou schopností myslet.⁵⁴¹ Rozumovou činnost spojoval s blažeností, a čím více se člověk věnuje rozjímání (θεωρία), tím více je podle Aristotela blažený.⁵⁴² Proto také rozum považoval za nejvyšší složku lidské duše⁵⁴³ a život podle rozumu neboli život nazíravý věnovaný vědeckému zkoumání za nejlepší způsob, jak může člověk život prožít.⁵⁴⁴ Toto poznání, při kterém člověk nahlíží smysl celku, nazýval Aristoteles filosofie.⁵⁴⁵

Podle Rousseaua by se lidé měli řídit spíše citem než rozumem.⁵⁴⁶ Nevymezoval se tím konkrétně vůči Aristotelovi, ale proti osvícenské adoraci rozumu.⁵⁴⁷ Rousseau pokládal cit za původnější nežli rozum a proto také přirozenější.⁵⁴⁸ Proto považoval filosofy s výjimkou Francise Bacona a Reného Descarta za šarlatány⁵⁴⁹ a vědecké zkoumání za ztrátu času.⁵⁵⁰ Pro Aristotela byl život učence ideálem, ke kterému může dospět jen málokdo.⁵⁵¹ Pro Rousseaua naopak slepou větví, ke které by vzdělání vůbec nemělo vést.

⁵³⁹ Srov. Tamtéž, str. 157, 337-338.

⁵⁴⁰ Srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 221.

⁵⁴¹ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998, str. 209.

⁵⁴² Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století)*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004, str. 52.

⁵⁴³ Srov. KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014, str. 70.

⁵⁴⁴ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 11; srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 204.

⁵⁴⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994, str. 52.

⁵⁴⁶ Srov. HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami*. Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008, str. 138; srov. ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947, str. 29-30.

⁵⁴⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha, Karolinum, 2020, str. 30.

⁵⁴⁸ Srov. VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 197; Srov. VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003, str. 108.

⁵⁴⁹ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 103-104.

⁵⁵⁰ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 34-35.

⁵⁵¹ Srov. VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008, str. 11; srov. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011, str. 204.

Vzdělání by mělo být dle Rousseaua přípravou na život a zaměstnání.⁵⁵² Studium se dle jeho názoru totiž lidská přirozenost netříbí, ale naopak kazí.⁵⁵³ Jeho ideální divoký člověk byl i bez studia odolnější⁵⁵⁴ a svobodnější⁵⁵⁵ než člověk civilizovaný, který díky svým vynálezům zpohodlněl⁵⁵⁶ a o svou svobodu přišel.⁵⁵⁷ Popis původního lidského způsobu života Rousseau chápal jako určité měřítko přirozenosti, kterému se máme snažit přiblížit.⁵⁵⁸ Dle jeho názoru se tak vyhneme útrapám spojeným s životem v civilizaci a dosáhneme opravdového lidského štěstí.⁵⁵⁹

Prvotní odpor k vědě z Rousseauovy Rozpravy o vědách a umění ale nebyl jeho celoživotním postojem. V knize Emil čili o výchování zařadil do výuky dítěte i vědu. Motivací dítěte pro studium věd by však neměla být touha po tom, aby bylo považováno za moudré, nýbrž přirozená zvědavost. Také by se dle Rousseaua nemělo učit z knih ale ze světa samotného.⁵⁶⁰

Ani v pohledu na umění se Aristoteles a Rousseau neshodovali. Díky umění podle Aristotela zažíváme nejen pocity libosti, ale umění zároveň patří do oblasti rozumové. Je tedy součástí našeho poznávání světa.⁵⁶¹ Rousseau umění s rozumem však vůbec

⁵⁵² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 33-34, 40-41.

⁵⁵³ Srov. SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009, str. 68; srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 92.

⁵⁵⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978, str. 63.

⁵⁵⁵ Srov. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999, str. 239.

⁵⁵⁶ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavatelstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 24-25.

⁵⁵⁷ Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 138.

⁵⁵⁸ Srov. PETŘÍČEK, Miloslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 154.

⁵⁵⁹ Srov. ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, str. 81-82; srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Význání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017, str. 94.

⁵⁶⁰ Srov. Tamtéž, str. 196.

⁵⁶¹ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 85.

neslučoval. V Dopise d'Alembertovi napadl osvícenskou tezi, že divadlo člověka nejen baví ale i poučí a tvrdil, že divadlo je jen zábava, která odvádí lidi od práce.⁵⁶²

Podle Aristotela umění není pouhou kopií zobrazované reality, ale může ji pozměnit.⁵⁶³ Např. tragédie zobrazuje lidi horší a komedie naopak lepší než jsou.⁵⁶⁴ Snaží se tím totiž něco vyjádřit a docílit tak potřebného účinku na diváka. Rousseau toto pozměnění reality však vyhodnotil jako důvod, proč nás umění o světě poučit nemůže.⁵⁶⁵ Jestliže v otázce přirozenosti Aristoteles vycházel z pozorování světa a Rousseau z idey původního člověka,⁵⁶⁶ v případě umění tomu bylo právě naopak. Aristoteles vnímal umělecká díla jako něco obecného, jako ideu, která nás může o životě poučit.⁵⁶⁷ Rousseau naopak umělecké napodobeniny zavrhoval⁵⁶⁸ a poučení o světě doporučoval čerpat ze světa samotného a ne z jeho nepřesných napodobenin,⁵⁶⁹ které jsou opakem přirozenosti a přírody.⁵⁷⁰

V otázce prospěšnosti umění se pohled obou myslitelů rovněž lišil. Podle Aristotela tragédie v lidech působí soucit a strach,⁵⁷¹ čímž je očišťuje od jejich špatných vášní a tím je prospěšná.⁵⁷² Rousseau však Aristotelův princip katarze považoval za nesmyslný.⁵⁷³ Vášni se lze podle jeho názoru zbavit pouze rozumem a ne působením dalších vášní. Rozum však

⁵⁶² Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 45.

⁵⁶³ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 87.

⁵⁶⁴ Srov. ARISTOTELES, *Poetika*, I, 2.

⁵⁶⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 49.

⁵⁶⁶ Srov. HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007, str. 207.

⁵⁶⁷ Srov. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha, Orbis, 1966, str. 85.

⁵⁶⁸ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 34-35.

⁵⁶⁹ Srov. KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008, str. 62.

⁵⁷⁰ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 14.

⁵⁷¹ Srov. CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Přeložil kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha, KLP, 2009, str. 134.

⁵⁷² Srov. KRÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948, str. 18.

⁵⁷³ Srov. HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 12.

v divadle nemá žádný vliv, tudíž divadlo za vhodný nástroj ke zbavení se vášní nepovažoval.⁵⁷⁴ Jako jediný případ, kdy divadlo může být prospěšné, uvedl situaci, kdy ve zkažené společnosti odvádí pozornost lidí od páchání ještě větších špatností. Nepovažoval ho tedy za dobré samo o sobě, ale bylo pro něj volbou menšího zla pro zkaženou společnost.⁵⁷⁵

Tolik k rozdílům mezi Aristotelovým a Rousseauovým vnímáním otázky, zdali věda a umění jsou součástí lidské přirozenosti či nikoliv. Doufám, že se bude jednat o práci podnětnou, která dá vzniknout novým otázkám.

⁵⁷⁴ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008, str. 42.

⁵⁷⁵ Srov. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a uměních*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011, str. 108-109.

Seznam použité literatury

1. Primární literatura:

- ARISTOTELES, *Organon, IV, Druhé analytiky*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- ARISTOTELES, *Etika Eudémova*. Přeložil Viktor Zavřel a Jan Brázdil. Praha, Dybbuk, 2020.
- ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Rezek, 2021.
- ARISTOTELES, *Fyzika*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Rezek, 2010.
- ARISTOTELES, *Metafyzika*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Rezek, 2021.
- ARISTOTELES, *O duši*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Rezek, 1996.
- ARISTOTELES, *Poetika*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Jan Laichter, 1948.
- ARISTOTELES, *Politika*. Přeložil Antonín Kříž. Praha, Jan Laichter, 1939.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d' Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přeložil dr. Antonín Krecar, Olomouc, Romuald Promberger, 1926.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Jean-Jacques Rousseau zo Ženevy. Odpoveď*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O spoločenskej smlouve*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Přeložili Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský. Praha, Svoboda, 1978.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Predslov k Narcisovi*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vedách a umeniach*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Význání*. Přeložil Luděk Kult. Praha, Rybka Publishers, 2017.

2. Sekundární literatura:

- Aristoteles, život a učení. Učební text ke Kursu srovnávací filosofie Východu a Západu.* Nová Akropolis, 1996.
- AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela.* Praha, OIKOYMENH, 2003.
- BEDNÁŘ, Miloslav. *Rousseauovo pojetí dějin.* In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů.* Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.
- BERKA, Karel. *Aristoteles.* Praha, Orbis, 1966.
- BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I (od antiky po konec 18. století).* Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2004.
- BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus.* Praha, Karolinum, 2020.
- BLECHA, Ivan. *Filosofická čítanka.* Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 2000.
- CACH, Josef. KYRÁŠEK, Jiří. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz. Výbor z pedagogického díla.* Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1967.
- CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury.* Přeložil kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha, KLP, 2009.
- ČEHÁK, Vladimír. *Život Jean Jacques Rousseaua.* In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů.* Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókrates a sokratikové, Platón a Aristoteles.* Praha, OIKOYMENH, 2000.
- HAVELKA, Jaroslav. *Úvod.* In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika česká.* Praha, I. L. Kober, 1892.
- HESSE, Helge. *Citáty, které pohnuly dějinami.* Přeložil Richard Kříž, Praha, Euromedia Group, 2008.
- HEIDEGGER, Martin. *Aristotelova Metafyzika IX,1-3: o bytí a skutečnosti síly: přednáškový cyklus z letního semestru 1931 na universitě ve Freiburgu.* Praha: OIKOYMENH, 2001.
- HEIDEGGER, Martin. *Rozvrh fenomenologické interpretace Aristotela,* Praha, OIKOYMENH, 2008.
- HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Přeložil Ivan Chvatík, Praha, OIKOYMENH, 1993.
- HLAVINKA, Pavel. *Dějiny filosofie, jasně a stručně.* Příbram, TRITON, 2008.
- HLOUŠEK, Vít. KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie; Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie.* Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007.
- HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu sebepoznání.* Praha, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010.

- HYVNAR, Jan. *Obávaný polemik ve sporu o divadlo*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Dopis d'Alembertovi*. Přeložil Zdeněk Bartoš. Praha, KANT, 2008.
- KAFKA, Ondřej. *Předmluva*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Přeložila Eva Berková. Praha, K+D Svoboda, 2002.
- KARÁSEK, Jindřich. *Duch a jsoucno*. Praha, OIKOYMENH, 2014.
- KASPER, Tomáš. KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2008.
- KOMOROVSKÁ, Vladimíra. *Hrmatný vstup na filosofickou scénu*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o vědách a umění*. Přeložila Vladimíra Komorovská. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2011.
- KŘÍŽ, Antonín. *Předmluva*. In: ARISTOTELES, *Poetika*. Praha, Jan Laichter, 1948.
- LEAR, Jonathan. *Aristotelés, Touha rozumět*. Přeložil Jakub Jínek. Praha, OIKOYMENH, 2016.
- LOUŽEK, Marek. *Předchůdce francouzské revoluce*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.
- MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno, Petrov, 1992.
- NOVOTNÝ, Tomáš. *100+1 světoznámých mužů*. Pardubice, MAYDAY, 2007.
- PATOČKA, Jan. *Aristotelés, přednášky z antické filosofie*. Praha, Vyšehrad, 1994.
- PATOČKA, Jan. *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, OIKOYMENH, 2018.
- PAVLÍK, Ján. *Rozum a cit u Jean-Jacques Rousseaua*. In: *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Doslov*. In: ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Esej o původu jazyků*. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.
- PLATÓN, *Gorgias*. Přeložil František Novotný. Praha, OIKOYMENH, 2021.
- PLATÓN, *Obrana Sókrata*. Přeložil František Novotný. Praha, OIKOYMENH, 2005.
- PLATÓN, *Ústava*. Praha, Nová Akropolis, 1996.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada Publishing, 2006.
- PROFANT, Martin. *Slovník vybraných pojmů k občanství*. Praha, Občanské sdružení SPVH, 2008.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I., starověk a středověk*. Praha, Votobia, 1998.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II., Novověk*. Praha, Votobia, 1999.
- RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. Přeložil David Mik. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 2002.

- ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua*. Přeložili Eva Hirschová a Jan Skála. Praha, Fr. Borovský, 1947.
- SEDLÁČEK, Jiří. *Filozofie*. Opava, OPTYS, 2009.
- SMÉKALOVÁ, Eleonora. PROCHÁZKA, Roman. *Vybrané otázky pedagogické psychologie pro psychology*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007.
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Petr Rezek, Miroslav Petříček a Karel Šprunk. Jihlava, Zvon Vyšehrad, 1999.
- SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*. Praha, Scholia, 2011.
- ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno, Pedagogická fakulta MU v Brně, 2008.
- ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří Mihola. Praha, Občanské sdružení Melius, 2006.
- THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti. Od myšlení k anatomii*. Praha, Filosofia, 2017.
- VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.
- VERGELY, Bertrand. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. Přeložila Svatava Kučerová. Brno, KMa s.r.o., 2008.
- VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha, Karolinum, 2003.
- WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Přeložil Jiří Horák. Olomouc, Votobia, 1995.
- ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau; 230 let od úmrtí; Sborník textů*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá filosofickými myšlenkami Aristotela a Jeana-Jacquesa Rousseaua a jejich pohledem na vědu a umění. Snaží se z jejich pozic zodpovědět otázku, zda věda a umění vychází z lidské přirozenosti či nikoliv. Jejich odpovědi jsou velmi rozdílné. Podle Aristotela je věda pro člověka přirozená, protože pramení z přirozené lidské touhy po poznání. Stejně tak umění dle Aristotela neodporuje přirozenosti, protože je odvozeno z přirozené lidské schopnosti napodobovat. Podle Jeana-Jacquesa Rousseaua však věda a umění lidskou přirozenost naopak kazí. Podle jeho názoru totiž nemůžeme lidskou přirozenost poznat pozorováním lidí okolo sebe, nýbrž pochopením toho, jak člověk žil původně, než se vlivem pokroku změnil. Vědu a umění do svého popisu původní lidské přirozenosti nezahrnoval a vnímal je jako součást zhoubného procesu, v němž s každým dalším vynálezem lidstvo přichází o svou prostotu z dob minulých. Rozdíl v jejich vnímání lidské přirozenosti tkvěl dle mého názoru i v tom, že Aristoteles pozoroval svět a na základě toho se vyjadřoval o lidské přirozenosti, kdežto Rousseau si vytvořil ideu lidské přirozenosti ve své mysli a na základě ní svět okolo sebe podrobil ostré kritice. Účelem této práce však není posoudit, který z filosofů o vědě, umění a lidské přirozenosti soudil pravdivěji, nýbrž nestranně poukázat na rozdíly v jejich vnímání této problematiky.

Abstract

This diploma thesis deals with philosophical thoughts of Aristotle and Jean-Jacques Rousseau and their views about science and art. It attempts to answer the question whether, from their perspectives, science and art proceed from human nature or not. Their opinions are very different. According to Aristotle science is a part of human nature because it comes out of natural human desire to understand. In the same way he considered art as integral to humans because it is derived from natural human ability to imitate. But according to Jean-Jacques Rousseau science and art make human nature worse. He claimed that we can't learn about human nature by observing people around us, but only after we understand how humans lived before they were changed by progress. He didn't include science and art in his description of the original human way of life because every new discover is, in his opinion, a part of destructive process of loosing simplicity of past times. The difference between Aristotle's and Rousseau's perception of human nature consisted, in my opinion, also in the fact that Aristotle made his convictions on the basis of his observations of the world unlike Rousseau who created the idea of the original human nature in his mind first and then criticized the world for it's differences from his hypothesis. Although, the purpose of this diploma thesis is not to defend nor falsify their statements about science, art and human nature, but impartially highlight the differences between their perceptions of this problem.